

KULTÚRA ÉS/VAGY POLITIKA MAGYARORSZÁGON AZ ELMÚLT HÚSZ ÉV TÜKRÉBEN

FINANSZÍROZÁS, ÉRTÉKEK, TÁRSADALMI KÉRDÉSEK

Előszó

Dolgozatom betekintést kíván adni a hazai kultúra különböző – elsősorban – finanszírozási kérdéseibe. Kíváncsi voltam, hogy vajon a kultúra kifizetődőnek mondható-e, mind gazdasági, mind társadalmi szempontból. Vizsgálni kívánom a kultúra általános kérdéseit, a kulturális tevékenységek alapvető tulajdonságait, illetve az előadó-művészeti törvény előnyeinek, hátrányainak tárgykörét. Másfelől a források csökkenéseinek okaival is foglalkozom, illetve alapvető feladatim közé tartozik a színház belső finanszírozási rendszerének bemutatása, a támogatások sokszínű formáinak részletes szemléltetése, valamint esetleges hiányosságainak feltárása. Dolgozatom kiindulási pontja a kultúra alapvető meghatározása, a főbb kultúra-fajták, illetve a kultúra feladatának meghatározása, a kulturális javak jelentőségének hangsúlyozása. Kérdésként vetem fel, hogy a mai társadalomnak, gazdaságnak miért érdeke a kulturális intézmények, így például a színházak további működtetése, mert a csökkenő állami támogatások következtében egyes szakemberekben kialakult egy közös aggodalom, eszerint a színházak a jövőben átalakulnak önfenntartó intézményekké, s mivel e szféra hazai körülmények között nem profitorientált, hogyan tudna fennmaradni?

A kultúra meghatározása

A kultúrának számos értelmezése van, mert rendkívül sokszínű tevékenységek összessége. A fogalmat alkotók számos aspektust hangsúlyoznak, melyek közül a következőket kívánom kiemelni. „Az emberiség által létrehozott anyagi és szellemi értékek összessége”.⁵⁵ „Tág értelemben a kultúra viszonyokat jelent, az ember viszonyát önmagához, a másik emberhez, illetve az emberi kapcsolatokat szabályozó társadalmi keretekhez, a természethez és az alkotott tárgyi környezethez, végül az ember viszonyát a jelekhez, a hét szabad művészetből megszorozódott megjelenítési, kifejezési, értelmezési módokhoz”.⁵⁶ Még tágabb értelemben „egy adott –

térben és időben meghatározott – társadalom hétköznapi, tudományos és művészeti ismereteinek és tudásanyagának összessége, amelyek az adott társadalom és a társadalom egyes egyéneinek és csoportjainak, vagyis azt adott közösség összetartozásának és fennmaradásának lehetőségeit és körülményeit biztosítják”.⁵⁷ „A kultúra el tudja mesélni azt, ami megmagyarázhatatlan, összehozza az embereket, akik között különben nem lenne egység. A kultúra kommunikációt teremt, összekapcsolja az embereket és egységességet teremt”.⁵⁸

A kultúra meghatározása mellett szükségesnek tartom, hogy e dolgozat során tipizáljam a kultúrát. A tradicionális kultúra, a kultúra „ősformája” a hagyományos „népi kultúra” elemeit tartalmazza. A mindennapok élő kultúrája, amely voltaképpen a hagyományos népi kultúra helyét tölti be a modern társadalomban, összekötő anyagként szolgál a társadalom összetartásában. A „magas kultúra” próbál szembenézni a világ problémáival, továbbá a nagy újítók, a superkreatív alkotók kultúrája, kiállva az idő próbáját, adhat az embereknek időtálló kulturális örökséget. Az elitkultúra a társadalom vékony rétegét érinti, de arra kell törekedni, hogy az igénykör fokozatosan bővüljön. Csakhogy mindez nem valósulhat meg könnyedén, mert a magas kultúrához tartozó „termékek” alkotói a társadalom legjobban megbecsült, anyagilag is elismert művészei, ezáltal a hozzájárulásnak anyagi korlátai vannak. Az elmúlt században-félszázadban jelentős bázissá alakult a társadalmi középréteg, ennek hatására keletkezett egy új kultúrafajta: az óriássá növekedett McCulture, mely úgy uniformizálja a kultúrát, mint a McDonald's az étkezést, eszerint mindent szórakoztatás formájában kell előadni. Erre a gondolkodásmódra hatalmas iparágak épülnek, ám ezek az eszközök átalakítják a kultúra hagyományos szerkezetét.⁵⁹

A hagyományok, a nemzeti identitás ápolása és fenntartása a kultúra feladata, mely alapvetően kulturális intézményeken keresztül valósul meg. A kultúra közérdek, közügy, ezért a kultúra megőrzése

55 Magyar Értelmező Kéziszótár I., 799. oldal.

56 Vitányi 2006:116.

57 www.tatapume.org/fileadmin/tatapume_ftp/hu/hu_04_S.pdf

58 Dybkjaer 2002.

59 Vitányi 2006:116.

és fejlesztése a fő eszköze a társadalom szellemi és fizikai fennmaradásának. Alapvető társadalmi, politikai cél a kultúrához, a művelődéshez való hozzáférés lehetőségének, egyenlő esélyek feltételének, a kulturális javak fogyasztásának fokozatos megteremtése, közoktatás fejlesztése révén. A közművelődés színvonala nemcsak a közvetlen befogadóra, hanem a környezetre, a társadalom állapotára is hat. Bizonyítottan minél műveltebbek a társadalom tagjai, annál kevesebb az antiszociális magatartás, társadalmi deviancia és környezetromboló hatás.

Ugyanakkor a kultúra és a munka viszonya szoros kapcsolatban van, mert a munkakultúrának alapvető eleme, hogy kapcsolódik a kulturális intézményekhez. Az innovativitás, kreativitás képességének csak a szellemi alapjai sajátíthatók el oktatási intézmények által. A kreativitás, illetve az innovativitás problematikája szorosan összefügg a kulturális intézmények látogatásának gyakoriságával. A munkakultúra fő aspektusa a folyamatos tájékozottság mind szakmai, mind a hétköznapi élet terén. Ehhez pedig elengedhetetlen a kulturális javak rendszeres fogyasztása.

Úgy vélem, kiemelten fontos foglalkoznom a kulturális javak sajátos jelentőségével. A kulturális javak különböző művészeti tevékenységek által létrejött produkciók, szolgáltatások összessége, melyek a gazdaság kulturális ágazatába sorolhatóak. A kulturális javak out-, illetve inputjának meghatározásakor felmerülhetnek problémák, mint például ha egy színház mint kulturális intézmény egy előadásra jegyet árul, az előadás, vagyis a színház által előállított termék egy kulturális élmény, de minőségéről, értékéről csak az előadás végén győződhet meg teljesen a néző. A kulturális jószág iránti keresletet három tényezőcsoport alakítja, elsősorban az esztétikai, művészeti értékek és élmények, másodsorban a gazdasági tényezők, harmadrészt pedig az interperszonális tényezők által.

Másfelől különbséget kell tenni e tanulmány során az alkotó- illetve az előadóművészet között. E szerint beszélhetünk különállóan alkotó, illetve előadó művészetről. A kultúra a már említett két művészeti ágat fogja egy csokorba. Az előadóművészeti ágazatot szeretném kiemelni, mivel e köré épül jelen dolgozatom, így elengedhetetlen az alkotóművészet definiálása.

Az alkotóművészet sokfélesége természetes módon része a mindenkori kultúrának, kifejezi a társadalmi tölteteket, a kapcsolati rendszert, illetve a szükségleteket egyaránt. Az előadóművészet ezzel szemben közvetíti az alkotó művészet mondani-

valóját, társadalmi viszonyokat próbál bemutatni. Minden egyes előadóművészet által született produktum, produkció hordoz kulturális üzenetet. Az üzenet viszont egy kétszakaszos tevékenység, mert először létre kell hozni az adott produktumot vagy produkciót, majd közvetíteni kell a közönség, befogadó fél vagy csoport felé, amely fogyasztói bizonytalanságot okoz, mert maga a fogyasztó csak a produkció vagy produktum után tud meggyőződni annak minőségéről, értékéről, a vásárolt „termék” hasznáról.

Ugyanakkor a kulturális intézmények működését meghatározó tényezők tendenciái differenciáltak. Átlagosan nő a szabadidőnk, s így viszonylag több időnk marad kulturális tevékenységekre, ezzel egyidejűleg nő a kínálat, illetve erősödik a versenyhelyzet egyaránt. A munkaerőpiac viszont egyre inkább megbecsüli azokat a készségeket, a kreativitást, innovációs készségeket, melyek a kultúrából is fakadnak.⁶⁰ A kultúrafogyasztásban élenjáró magasabb képzettségűek aránya is folyamatosan emelkedik, ami szintén kecsegtető a kultúrára nézve, hiszen minél magasabb arányú a magasabb végzettséggel rendelkező aktív dolgozó polgárok száma, annál inkább igényli a társadalom a kulturális javak fogyasztását.

Fontos kérdés ugyanakkor, milyen módon lehetne a kulturális kínálatot és keresletet rövid és hosszú távon egyensúlyba hozni. A hosszú távú stratégia alapvető feltétele a korszerű közoktatás, valamint különböző személyiségfejlesztő és kreativitást elősegítő programok. Ezért hosszú távon össztársadalmi érdek a kulturális ágazat sokirányú fejlesztése, mert ez hozzájárul az ország versenyképességének növeléséhez. További hosszú távú össztársadalmi cél a kulturális intézmények fejlesztése, mely színtere az egyén gazdasági érdekeit, életkörülményeit fejlesztő tudás megszerzésének. A közösség célja a társadalom anyagi, szellemi színvonalának fenntartása, a civilizáció fejlesztése, illetve továbbvitele, ezért érdeke a társadalomnak a gazdaság mellett a humán tőke, vagyis a H-faktor intézményeinek működtetése és fejlesztése. Ez alapvető feltétele egy társadalom demokratikus működésének, intézményrendszeri fejlesztésének. A társadalom tagjainak tömeges elszegényedése következtében könnyebben és gyakrabban vonzódnak a társadalom tagjai radikális, antidemokratikus eszmékhez, ami a demokrácia korlátozásához vezethet. A kultúra és a közművelődés finanszírozásában az állam mindig

60 SZÍN – Közösségi művelődés, 2007. Kulturális stratégia – Közművelődés-tervezés. 12/2-3:3.

főszerepet vállalt, erre mindig is szükség volt és a jövőben is szükség lesz, mert ez a szféra elsősorban hazai körülmények között alapvetően nem profitorientált, saját bevételeiből nem lenne képes fenntartani magát. Az államnak tehát főszerepet kell vállalnia a fontos és hasznos intézmények finanszírozásában. Ugyanakkor a magántőke is jelen van a kulturális piacon és a finanszírozásból bizonyos szinten kiveszi a részét. Itt szeretném megemlíteni a mecenatúra intézményét, mely már a középkorban is működött, ekkor ugyanis a nagy művészek munkásságát a nemesi családok finanszírozták. Napjainkban, a társadalom nevében az állam sokirányúan vesz részt, így a kultúra finanszírozásában is, a közoktatás ingyenes, a felsőoktatásban az első diploma megszerzése ugyancsak alanyi jogon jár.⁶¹ Az állam sokoldalúan segíti az információhoz való hozzájutást a társadalom tagjai számára, könyvtárakon, teleházakon, televízió és rádió keresztül, továbbá színházakat és múzeumokat működtet, illetve egyéb kulturális intézményeket.

A jelenleg érvényben lévő adórendszer azonban nem kedvez a kulturális szféra fejlesztésének, mert a magas adók (forgalmi adó, jövedelmi adó egyaránt) hosszabb távon az oktatás, illetve a kultúra fejlesztését, a hozzájutás feltételeit korlátozza. Az alacsony adók is korlátozhatják e szférát, mert tartósan (a kevesebb befolyó adóból) mérséklék a kultúrára fordítható forrásokat. Hazai tapasztalat szerint a színházak összes állami támogatása az utóbbi években nem, vagy csak alig csökkent, az önkormányzatok viszont jelentősen csökkentették a kultúrára fordított forrásokat. Kérdés: miért? A források elosztásánál mérsékelni kellett a nem termelő szféra fejlesztését. Jelen pillanatban a kormány bölcsességén múlik az ágazati illetve intézményi támogatások nagyságrendje, amely remélhetőleg nem válik bizonytalanná, tervezhetetlenné.

A nyugati demokráciákban kiépült egy beleszólási és ellenőrzési intézményrendszer, ezekben az államokban a döntés joga általában a nonprofit szektoré, mivel ők tudják felmérni hitelesebben, hogyan, kinek pontosan mire van szüksége. Ezek alapján pontosan meg kell határozni, milyen színtereket és/vagy intézményeket támogasson, avagy finanszírozzon az állam. Rengeteg olyan intézmény kerül ki állami finanszírozásból, melynek nagy szüksége lenne az állam segítségére, ugyanakkor sajnos van számos egyéb színtér, amely bekerül az állami finanszírozásba, holott ez elvileg nem lenne

indokolt. Természetesen sok olyan intézmény van, ahol az állam jelenléte elengedhetetlen – például a kultúra megőrzése érdekében (színházak, múzeumok, könyvtárak esetében). A kulturális intézmények finanszírozását a centralizált demokratikus rendszerekben a köz dönti el, továbbá dönt arról is, hogy mire költjön az állam. Ezeket a döntéseket a szavazatok leadásával realizálják, ilyenkor bizonyos programokat támogatnak, másokat pedig elleneznek.

A mai világban, így hazánkban is rendkívül kiemelt társadalompolitikai cél, hogyan tudna megvalósulni a kultúra demokratizálása és a demokratikus kultúra. Három alapvető prioritást indokolt érvényesíteni: meg kell akadályozni a társadalom további kulturális kettészakadását, meg kell teremteni a kulturális esélyegyenlőséget, továbbá cél, hogy a magas kultúra a társadalom széles köréhez eljusson, ne csak az elit-osztályhoz. A társadalom tagjait ösztönözni kell a kreatív életmódra, valamint a kultúra megismerésére. Ebben fontos eszköz a legújabb kultúrafejlesztő eszközök, technikák társadalmi integrációja. Alapvető cél továbbá az együttműködés a döntéshozók, magánszemélyek, civil szervezetek és az állam között, mert elengedhetetlen, hogy minél szélesebb körben jöjjön létre együttműködés.

Olyan kultúrpolitika megteremtése lenne optimális, mely meggátolja a társadalom kulturális kettészakadásának ma látható folyamatát. Ma ugyanis, nem csak a kultúrában, hanem a foglalkoztatottságban, jövedelmi színvonalban, iskolázottságban, szociális viszonyokban egyaránt megjelenik a kettészakadás. Számos jele van a társadalomban a rétegek közötti állandósult különbségeknek. A társadalomnak jelenleg van egy jelentős rétege (számukat több millióra becsülik), akik jövedelmüket illetően leszakadtak (alacsony végzettségűek, szakmai végzettséggel nem rendelkezők). Közismert összefüggés, hogy minél magasabb a foglalkoztatottság színvonala, annál magasabb lehet a belső fogyasztás is egyben, ezáltal a kulturális javak fogyasztása is nőhet. A piacgazdálkodási viszonyok, ahol a jövedelmezőség az alapvető cél, differenciálják a gazdaságot, ennek eredménye, hogy differenciálódik a társadalom jövedelmi színvonala is.

Számos vélemény szerint, a (magas-)kultúra nem lehet mindenkié, de a társadalom fejlődésének egyik alapvető célja, hogy mennyiségileg bővüljön a hozzájutók köre. E folyamatban az értelmiségieknek kiemelt szerepe van, ugyanis az esélyek egyenlőtlensége kiemelkedő probléma, korán, már általában gyermekkorban eldőlt, hogy ki az, aki hozzáférhet és

61 A tanulmány elkészülési ideje 2012. tavasza – a szerk.

ki az, aki kiszorul ebből a szférából. A rendszerváltás során megtörtént a politikai és a gazdasági rendszerváltás, azonban ezt nem követte a kulturális váltás, azaz a hozzájutás feltételeinek tömeges javulása. A kultúra belső struktúrája nem változott a '89-es időszakhoz képest. A rendszerváltás geopolitikai jellemzője a keleti érdekszférától való elfordulás, illetve politikailag a többpártrendszer kialakulása volt. Gazdasági jellemzője a privatizáció, valamint a profitorientált működés. A profitorientált szektor érdeke, hogy évről évre növelje a profitot, következetesképpen ez a haszonelvű gondolkodásmód ugyancsak elterjed. Tanulmányom során, a vélemények ismerete alapján, több alkalommal is említeni kívánom, hogy nem lehet a társadalmi folyamatokat csak kizárólagosan az anyagi aspektus alapján vizsgálni, a társadalom fejlődése és fejlesztése hosszú távon csak a szellemi és anyagi folyamat együttes összhangja alapján történhet.

A kultúrpolitika érvényesülése napjainkban

A hazai kultúrpolitika alapjának kialakulása a rendszerváltáshoz vezethető vissza, s azóta az 1920-as, 1930-as évek (népnemzeti) Völkisch felfogása hatja át. Az elmúlt húsz évben a kultúra felfogása zárt, statikus és affirmatív maradt. Általánosan elismert, hogy a kultúrának van egy társadalmi funkciója is, mely a társadalom-demokratizálás szemszögéből rendkívül lényeges. A kultúra nyitottsága hozzájárul a társadalmi toleranciaszint emelkedéséhez, míg a zárt, affirmatív kultúrafogalomra épített stratégiai és operációs eszközök újragenerálják és egyben automatizálják a demokrácia-deficitet.⁶² A kulturális intézmények vezetése rövidebb-hosszabb távú célok kijelölése alapján lehetséges, ennek társadalmi hatóköre a kultúrpolitikai koncepció, mely egyrészt felméri hazánkban a gazdasággal összhangban álló finanszírozási lehetőségeket, másrészt kijelöli a társadalom harmonikus fejlődését segítő kulturális célokat. A gazdasági válság, illetve az új előadó-művészeti törvény rövidtávon megváltoztatta a korábbi finanszírozási módokat, azonban a recesszió elvonásokkal fenyegeti a kulturális szférát, ugyanis többletforrásokat nem tud biztosítani. Az elmúlt időszakban, illetve manapság is a két tényező egyszerre jelentkezik, ennek eredménye, hogy az önkormányzatok a korábbinál kevésbé támogatják a színházi szférát, továbbá ma az önkormányzatnak nem kötelező feladata a színház-fenntartás. A ma-

62 Bozóki 2012.

gánvállalatok nem tudják ellensúlyozni a kulturális intézmények csökkenő központi/önkormányzati támogatását, így összefoglalóan megállapítható, hogy a távlati kulturális célokat tartalmazó előadó-művészeti törvény pozitív érvényesítési lehetőségeit az ország gazdasági pozíciója átmeneti ideig korlátozza. A jelenlegi kulturális állapot tartalma – elsősorban a források szűkülése miatt – bizonytalanságot okoz, mely előreláthatólag csak pozitív gazdasági növekedés mellett változhat. A társadalom mai kulturális állapotában általános gond a kulturális tevékenységekben és szükségletekben az inaktív polgárok magas aránya Magyarországon (körülbelül a lakosság felét érinti). E körben általános jelenség, hogy a lakosság fele nem olvas rendszeresen, nem jár könyvtárba, színházba, sem múzeumokba. Nem az a cél, hogy ezt (ezeket) a csoporto(ka)t kirekesszük a társadalomból, hanem hogy visszasegítsük őket a kulturális szférába, felkeltsük érdeklődésüket, mert e terület lényege a polgárok kulturális aktivitása. A kultúrát közvetítő szakembereket pedig megfelelően fel kell készíteni, hogy ezeket a feladatokat el tudják látni. A mindenkori kormányok feladata egy olyan rendszer működtetése, amely a fiatalok számára vonzó, ésszerű és korszerű tartalmakat hordoz, ennek érdekében olyan működési modelleket szükséges kialakítani, amelyek a társadalom minden rétegére ösztönzően hatnak. A cél az, hogy az állam e programban a magánszférát is aktivizálja. Mindamellet manapság megszűnt az a fajta kultúrpolitikai nyomás, mely a múltban a munkáltatókat rákényszerítette, hogy ösztönözzék dolgozóik színházlátogatását, ugyanakkor a jegyárak számottevően nőttek, valamint jelentős rétegek életminősége komoly mértékben romlott, mely erősen determinálja a működési modellek kialakítását.⁶³

E dolgozat a kultúrpolitika definiálását sem hagyja figyelmen kívül. A kultúrpolitika tartalmára számos megfogalmazás látott napvilágot, össztársadalmi stratégiai érdekek érvényesítésének cél- és eszközrendszere, amely természetes intézményeken keresztül, különböző eszközökkel hivatott szolgálni a politikai célok megvalósulását. (Így például mindenki egyenlő eséllyel férjen a kultúrához, például a gyermekek évente többször jussanak el kulturális intézményekbe, ismerkedjenek meg kulturális produkciókkal, produktumokkal, sőt alakuljon ki bennük igény a kulturális tevékenységek iránt). Egyes szakemberek szerint, ennél jóval szélesebben is lehet értelmezni a kulturális politikát, miszerint van a hivatalos állami szervezetek ösztönző, jutalmazó

63 Kuti 1996:177-179.

vagy gátló tevékenysége. Másfelől számos szakember vélekedik úgy a kormány vertikális szerveződése/térnyerése következtében, hogy a kultúrpolitika területének nincs konkrét gazdája.

A kultúrpolitika fejlesztésének azonban három fontos elemét szükséges hangsúlyozni, mely három fő problémakör is egyben. Eszerint beszélhetünk stratégiáról, koncepcióról, valamint megvalósítási mechanizmusról. A kultúrpolitikai stratégia megszab egy irányt, a társadalmi szükségletek kielégítése érdekében. A kultúra társadalmi beágyazódottságú, tehát elemeznie kell a társadalmi szükségleteket, folyamatokat. Vizsgáltnia kell az adott korszak, ország jövedelem-, oktatás- és területpolitikáját, iskolázottságát, foglalkoztatottságát egyaránt, mert az említett elemek befolyásolják a kulturális igényeket. Többféle stratégia-típust különböztethetünk meg: beszélhetünk *identitást elősegítő stratégiáról*, mely nemcsak azt mondja ki, hogy a kultúrára szükségünk van, de továbbá azt is, hogy pontosan milyen kultúra szükséges. A *piaci stratégia* szerint, ezzel szemben, a kereslet és kínálat törvényét kell érvényesíteni a kultúrában. Az igényt emeli ki, miszerint amire igényük van az embereknek, az a lényeges, a többire nincs szükség. Ez a stratégia-típus haszonelvű gondolkodásmódra épül, a kereslet részesíti előnyben, a hasznot, a profitot veszi figyelembe, az értékteremtés e felfogás számára másodlagos. A posztindusztriális társadalmakban kialakult egy információs és szórakoztató ipar, az infotainment, amely ma már a világ egyik legerősebb iparágává vált. Ez bővülő lehetőséget teremt a *kultúra demokratizálásában*, mert bővül a kulturális értékekhez való hozzáférés lehetősége, s ezáltal a kulturális kínálat is nő. Ezért a következő évekre kidolgozandó magyar *kulturális stratégia alapvető feladata a sokoldalú esélyteremtés, az érték- és hagyományörzés, az új értékek létrehozásának ösztönzése.*

A kultúrpolitikai koncepció alkotói nem hagyhatják figyelmen kívül a kiinduló időszak sokirányú adottságait, mert ezek együttes eredményeképpen születhet meg a stratégiai irány. A koncepció megalkotásakor a várható anyagi aspektust kell vizsgálni, valamint a szellemi fejlődés egyidejű figyelembevétele elengedhetetlen, mivel e két tényező egymástól nem elválasztható, mert kölcsönhatásban vannak. Ezek elemzése sokoldalúan eredményezheti a reális célok megvalósulását. Nem várható el ugyanakkor, hogy a kulturális koncepciót teljes körben elfogadják, mert a társadalom nem homogén. Az országnak jelenleg *átfogó, hosszú távú koncepciója nincs.* Az intézmények hosszabb távra tervezhetősége korlátok-

ba ütközik. Társadalmi oldalról rendkívül lényeges az igény- és szükséglet-felmérés, ezt egy kollektív kutatási program tudná segíteni, mert a kulturális szükségleteket determinálja az iskolázottság, a foglalkoztatottság, a jövedelem, a térségek közötti differenciálódás, mely alapján rendkívül karakteres különbségek alakultak/alakulnak ki egyes térségek, társadalmi rétegek között. Alacsony iskolázottságú, alacsony jövedelmű polgároknál, szerkezeti igényeik alapján, a kulturális termékek és szolgáltatások fogyasztását megelőzi az életkörülmények alapvető igénye.

Ma széles körű vélekedés (szakmai körökben egyaránt), hogy *ma a kulturális szférának nincs hosszú távú stratégiája, koncepciója* – viszont ez a vélekedés egyoldalú, mert van egy, a parlament által elfogadott, a végrehajtást is tartalmazó stratégia. Azonban be kell látni, hogy a jelenlegi gazdasági helyzet jelentősen behatárolja a kultúrára fordítható anyagi forrásokat. E feltételek alapján fejlesztési, működési célokat kíván kijelölni, ebből adódóan a fenntartók és intézmények vezetősége között gyakran adódnak konfliktusok. A szándékok, az ígéretek és lehetőségek eltérése miatt sosem lehet befejezett egy társadalmi-gazdasági kutatás, mert a koncepció, illetve a stratégia folyamatos javítása elengedhetetlen, azonban bizonyos időszakonként szükséges összesíteni, s ez által születhetnek meg olyan stratégia elvek, melyek a kulturális intézményrendszerek működését, további fejlesztését szolgálják.

A stratégia, illetve a koncepció megvalósítása *átfogó döntési és intézkedési rendszert* kíván. A döntési mechanizmusnak egyik eleme az anyagi eszközök elosztása és az intézményi rendszerek fejlesztése. Az ágazati minisztérium javaslatot tehet egy kulturális intézmény fejlesztésére, majd a kormány végzi a feladatok közötti koordinációt, valamint a parlament hagyja jóvá az éves költségvetést, megállapítja a főbb társadalmpolitikai célokat, a támogatások mértékét. Az éves költségvetés operatív jellegű, a koncepció megvalósulását szolgálja. Jelenleg hazánkban nincs komplex hosszú távú koncepció. (Az előadó-művészeti törvény a színház-, a zene- és a táncművészet számára kijelöl stratégiai célokat és megvalósítási szabályokat).

Összefoglalóan megállapítható, hogy a koncepció, a szakmai célok forrása és egysége elvben létezik, azonban a koncepció megvalósulásában természetesen anyagi korlátok mindig jelen vannak. Az ágazati, az intézményi rendszerek szükségletei mindig előbbre tartanak, mint a kielégítés lehetősége. A kormány bölcsességének fontos fokmérője, hogy

megteremtse az egyensúlyt az alapvető ágazatok szükségletei között. Természetesen az anyagi eszközök elosztását mindenki megelégedésére sosem lehet megteremteni, azonban a döntések bőkezűsége nem lehet kizárólagos fokmérő, mert a távlati döntésekben a hosszú távú érdekek a meghatározóak. Vannak szakemberek, akik az anyagi elosztásokkal nincsenek megelégedve, véleményük szerint létezik egyfajta egyenlőtlen elosztás kulturális intézmények között.

Az előadó-művészeti törvény sajátosságai, főbb hatásai a színházi szférára

Az előadó-művészeti törvény azt a felismerést fogalmazza meg, hogy az élő, jelen idejű előadó-művészeti alkotás olyan, semmi mással nem helyettesíthető társadalmi tevékenység, amely ápolja és fejleszti a társadalom kulturális, szellemi állapotát, az anyanyelvi kultúrát, a társadalmi önismeretet és szolidaritást, elősegíti az európai és ezen belül különösen a magyar kulturális emlékezet fenntartását. A törvény szándéka, hogy az igényes magyarországi előadó-művészetek, a színház-, tánc- és zeneművészet művelését és fejlesztését támogassa.⁶⁴ A színház-, tánc- és zeneművészet sokszínűségének és értékeinek gyarapítása, az előadásoknak, koncerteknek a közönség széles rétegeihez való eljuttatása, a gyermek- és ifjúsági korosztály előadó-művészetekre fogékony nézővé nevelésének előmozdítása, a hazai előadó-művészet nemzetközi jelenlétének elősegítése, a határon túli magyar kultúra ápolása, a hazai nemzetiségek művészeti életének támogatása, az előadó-művészeti intézményrendszer fejlesztése, a közpénzek hatékony felhasználását elősegítő támogatási rendszer megteremtése.

E törvény hatálya kiterjed az előadó-művészeti szervezetekre, ezek fenntartóira, az előadó-művészeti szervezetekkel munkaviszonyban vagy közalkalmazotti jogviszonyban álló természetes személyekre, valamint a működésükkel összefüggő közigazgatási hatósági és szolgáltatási feladatokat ellátó szervezetre.

E törvény alapján kizárólag az Európai Bizottság N 357/2007. számú, a miniszter által vezetett

64 Az előadó-művészet, miként a zeneművészet, táncművészet, képzőművészet, stb. a mai helyesírási szabályzat szerint (2013) egy szóba írandó. A törvényszöveg és intézmények megnevezése ettől eltér, ezt tükrözi a kétféle szóalak. Utóbbi jogszerűségét, de az előbbi értelmét tartottuk szem előtt. – *a szerk.*

minisztérium költségvetési fejezetének fejezeti kezelésű előirányzataiból és a Nemzeti Kulturális Alapból nyújtott támogatás tárgyában hozott határozatával összhangban nyújtható támogatás. A központi költségvetési támogatást a költségvetési szervként vagy a külön törvény szerint közhasznúvá minősített szervezetként működő előadó-művészeti szervezet támogatására a fenntartó, ennek hiányában az előadó-művészeti szervezet kaphat.

A központi költségvetés a nyilvántartásba vett előadó-művészeti szervezetek fenntartója, annak hiányában az előadó-művészeti szervezet részére művészeti támogatást, működési támogatást és e törvény szerinti egyéb támogatást nyújt. Az állami vagy önkormányzati fenntartású előadó-művészeti szervezet számára csak abban az esetben nyújtható támogatás, ha az a magyar állammal vagy az önkormányzattal a támogatás folyósításakor hatályos, legalább három éves fenntartói megállapodást kötött. Fenntartói megállapodás csak teljes naptári évre köthető.⁶⁵

A művészetet, valamint a kultúrát kiszolgáló intézményrendszer része a színház, mely olyan önálló jogi személyiségű intézmény vagy gazdasági társaság, amelynek alap-, illetve főtevékenysége a színházi, bábszínházi tevékenység, és amelyet az állam vagy önkormányzat alapított és tart fenn, valamint az állammal vagy az önkormányzattal kötött közszolgáltatási szerződés alapján főtevékenységként végzi a színházi, bábszínházi tevékenységet.

Az előadó-művészeti törvény célja, többek között a magyar színházkultúra értékeinek megőrzése és gyarapítása, a magyar színházi szakma működéséhez szükséges színházszakmai feladatok megfogalmazása, a magyarországi színházi kultúra szellemi és technikai infrastruktúrájának fejlesztése, színházzal kapcsolatos művészeti, tudományos és oktatási tevékenységek támogatása, a színházkultúra fejlődését szolgáló források hatékony felhasználása, európai uniós szabályozással összhangban álló jogszabályi háttér kidolgozása. Az előadó-művészeti törvény előkészítéséhez megkerülhetetlen volt a színházak pontos vagyoni térképének elkészítése. Azonban a célok megvalósulása érdekében szükséges feltérképezni a jelenlegi színházi működésnek teljes skáláját, és működési feltételeit. Szükséges mérni a színházba járási szokásokat országsszerte, különösen nagy figyelmet kell szentelni a gyakorta színházba járó rétegek elvárásainak.

65 2008. évi XCIX. törvény az előadó-művészeti szervezetek támogatásáról és sajátos foglalkoztatási szabályairól, 1. §3 (1)4; 2. § (1); 3. §6 (1)7; 7. §32.

Az előadó-művészeti törvény rögzíti, hogy a különböző típusú színházaknak ki a fenntartója, valamint, hogy milyen hosszú távon kívánja fenntartani az adott színházat. Ennek alapján lehet a fenntartó a minisztérium, az önkormányzat, alapítvány, illetve magáncég, stb. Elengedhetetlen a felügyeletet ellátó minisztérium folyamatos szakmai konzultációja a fenntartó önkormányzatokkal, valamint tisztázandó és a vezetői pályázataskor megfogalmazandó, hogy milyen színházi feladat vár a leendő megbízottra. Az előadó-művészeti törvény foglalkozik a színházak fenntartásának és finanszírozásának törvényi garanciáival, a finanszírozás mértékével, a színház finanszírozás rendszerével (például, hogy pontosan mit finanszíroz: az épületet, társulatot, produkciókat). Ezenfelül foglalkozik a színházban dolgozók munkakörülményeivel, a színházban dolgozók nyugdíjfeltételeinek megteremtésével, a független, és úgynevezett alternatív társulatok közpénzhez és játszóhelyhez való hozzáféréseinek kérdéseivel, a magyar szerzők színpadi jelenlétének biztosításával, a színház-szponzorálás

körülményeivel (például adókedvezményeket kapnak, vagy egyéb kedvezményeket biztosítanak számukra), a színház típusok konkrét megjelölésével, fenntartási szempontból, működési szempontból, egyéb szempontból, az NKA, és egyéb produkciós pályázatokon való részvétel feltételeivel, az újonnan alapítandó színházak vagy társulatok létrejöttének követelmény- és feltételrendszerével, az esetleges megszüntetéshez kapcsolódó szabályokkal, a színházakban munkát vállaló bel- és külföldi szakemberek, valamint a végzettséggel rendelkező vagy nem rendelkező művészek foglalkoztatási arányszámával, a pályázati támogatások minőségi kritériumaival egyaránt.

A színház hazánkban jelenidejű intézménynek tekinthető, melynek sajátossága az elmúlt két évtizedben jelentős mértékben erősödött. A 1989-es rendszerváltás után a színházak száma folyamatosan növekedett; a következő ábra bemutatja a színházak számának növekedési folyamatát 1990 és 2011 között.

Év	Mozik			Színházak ^a		
	termek	előadások, ezer	látogató ezer lakosra	intézmények	előadások, ezer	látogató ezer lakosra
1990	1 960	416	3 495	43	12	482
1991	1 025	293	2 099	47	12	493
1992	697	217	1 475	46	12	460
1993	638	190	1 440	48	12	429
1994	595	193	1 551	46	12	404
1995	597	194	1 373	46	12	398
1996	558	189	1 304	47	12	382
1997	594	235	1 632	47	12	401
1998	628	242	1 438	48	12	407
1999	604	296	1 432	48	13	399
2000	564	372	1 426	52	13	393
2001	622	426	1 543	52	12	383
2002	605	448	1 504	54	13	409
2003	580	442	1 348	54	13	414
2004	531	448	1 346	56	14	432
2005	466	454	1 199	55	14	437
2006	407	408	1 155	56	14	413
2007	400	435	1 085	56	13	403
2008	418	472	1 164	74	15	406
2009	408	479	1 068	130	19	448
2010	411	478	1 111	143	19	458
2011	170	21	475

1. sz. ábra: A hazai színházak száma 1990–2011 között
 Forrás: Központi Statisztikai Hivatal

Ugyan a színház területén 1980 és 1990 között a nézőszám-arány csökkent,⁶⁶ azonban az 1995 utáni időszaktól megfigyelhető egy növekedési periódus, mely máig tart, ugyanakkor érzékelhető a színházak számának növekedése, mely versenyhelyzetet teremt különböző színházak között, s így egyfajta potenciális nézősereg oszlik el különböző profilú színházakban, ezért némelyik színháznál kialakulófélben van a nézőcsoport elvesztése, mely a támogatási pénzek elosztásánál komoly problémákhoz vezethet.

A 2008-ban elfogadott előadó-művészeti törvénnyel ösztönözni akarta a kormány, a színházakat, hogy minél több előadást hozzanak létre, valamint minél több néző legyen. Ugyanakkor megfogalmazott bizonyos kritériumokat, mint például, hogy pontosan milyen előadás-típusok legyenek, melyekre szükséges a nézői létszám emelése, valamint ösztönözte a fenntartót, hogy minél több támogatást adjon a színházaknak. Ennek eredményeképp alakult ki az állami támogatás mértéke, s emellé jött az önkormányzati támogatás, illetve a saját bevétel.

A jelenlegi rendszer 2013. január elsejétől megváltozik, új rendszer lép hatályba, azonban még szinte senki nem tudja, milyen kritériumok alapján fogják osztani a támogatásokat. Egyes szakemberek szerint (például Szabó György véleménye alapján) ez a változtatás rendkívül káros lehet, mivel a profilokat jelentősen feloldja. Eddig profilok alapján adták a támogatási pénzeket, mindenki rendelkezett valamifajta imidzsszel, ez a változás azonban a profilok különbözőségét feloldja.

2010-ben módosították az előadó-művészeti törvényt, melynek legnagyobb negatívuma talán az, hogy nem létezik olyan ellenőrzési rendszer, mely megfelelően tudná ellenőrizni az intézményeket, pedig minden jogszabály pont annyit ér, amennyit tartanak belőle.⁶⁷ Ugyanakkor e törvény legnagyobb pozitívuma az, hogy az előadó-művészet alapvető tartalmi, irányítási kérdéseit foglalja össze, mely azért különösen lényeges, mivel eddig ilyen tartalmi, irányítási összefoglalás nem létezett.

A kulturális intézmények finanszírozási rendszere az előadó-művészeti törvény értelmében

A jelenleg érvényben lévő előadó-művészeti törvény hatálya értelmében a kulturális intézmé-

66 Kuti 1996:176.

67 Wettstein Tibor – Madách Színház Nonprofit Kft. (gazdasági igazgató).

nyek finanszírozása öt alapvető területre különül el. Elsősorban kaphat egy kulturális intézmény közvetlen és közvetett úton támogatást működéséhez – közvetlen úton, azaz az éves költségvetésből, illetve közvetett úton, vagyis a fenntartó támogatása által. A harmadik aspektus a pályázati forrás (mely indirekt módon osztja el a pénzt), valamint a TAO (társasági adó) támogatás, illetve meg kell említeni a mecenatúra-forrás lehetőséget is, mely magán-személyektől érkezik. Összefoglalóan: pénzügyi forrás lehet az állami költségvetés, önkormányzati pénz, különböző pályázatok, vállalati támogatás, illetve magánszektorból származó támogatás. Ezenfelül a Kulturális Alapból is nyújtható támogatás, melyet a fenntartó kaphat, feltétele a nyilvántartásba vétel, illetve, hogy a támogatás nem haladhatja meg a költségeket. Azonban támogatást csak abban az esetben kaphat, ha az állammal, vagy az önkormányzattal három éves fenntartói megállapodást⁶⁸ kötött az előadó-művészi szervezet.⁶⁹

Lényeges elem, melyet rendkívül fontos kihangsúlyozni, hogy a finanszírozási mód adjon bizonyos működési biztonságot, tervezhetőséget. Ha a finanszírozási mód megváltozik, akkor sem kerülhet egy színház lehetetlen helyzetbe, vagyis megfelelő időt szükséges biztosítani az átállásra. Ugyanakkor a színházi struktúrát nem lehet tetszőlegesen formálni, mivel a struktúra a társadalmi és történelmi fejlődéssel van összefüggésben, másrészt több évszázad alatt kialakult állapot, amelyet nem alakíthatunk kedvünk szerint.

A központi költségvetés ismertetése alapvető feladatom, hiszen szorosan kapcsolódik az előadó-művészeti törvényhez. Egyetlen olyan törvény van, amely évről évre hatással van a színházi élet egészére, ez a költségvetési törvény. A központi támogatás növekedése elsődlegesen politikai döntés függvénye, ezért semmilyen – a finanszírozási rendszeren belüli – eszközzel nem lehet garantálni azt, hogy a szükségesnek ítélt mértékű fejlesztés bekövetkezzen majd.

A finanszírozási rendszernek az a funkciója, hogy az állami és önkormányzati forrásból származó pénzek elosztásának, felhasználásának módját szabályozza. Eszerint a központi költségvetés adhat

68 Ennek tartalma: művészeti tevékenység leírása, pontos megnevezése, gondolkodás, elvárt teljesítmény, stb.

69 2010. évi XCIX. törvény az előadó-művészeti szervezetek támogatásáról és sajátos foglalkoztatási szabályairól. A támogatási rendszer alapjai 49 ; 15. § 50 ; 16. § 51 ; 17. § 55 ; 18. § 56 ; 19. § 57.

három féle támogatást: művészeti, működési, illetve egyéb támogatást. Támogatást azonban csak abban az esetben kaphat, ha az állammal, vagy az önkormányzattal három éves fenntartói megállapodást⁷⁰ kötött az előadó-művészi szervezet. A támogatások mértékének megállapításakor vizsgálni kell a bemutatók számát, teljesített előadások számát (saját, balett és tánc, operett, opera, zenés színpadi mű), fizető nézők számát, összes néző számát, jegyár bevételt, fizető nézők arányát a nézőtér befogadóképességéhez képest, gyermek és ifjúsági bemutatók számát, illetve táj- és nemzetközi előadások számát. Továbbá értékelni kell a társulat közösségépítő tevékenységét, művészeti kapcsolatépítést, közönségkapcsolati rendszert, gyermek és ifjúsági korosztály védelmét szolgáló nézőtájékoztatói rendszert, egyéb bevételi forrás feltárását, helyi közönséggel, oktatással művészetpedagógiai programhoz való kapcsolódást. Ezt nevezi a törvény művészeti támogatásnak, amit csak nemzeti és kiemelt besorolású szervezet kaphat.

Állandó játszóhellyel rendelkező szervezet fenntartóját – törvényi feltételek alapján – létesítménygazdálkodási célú működési támogatás illeti meg, illetve ezen felül létezik a pályázati támogatás a nem nemzeti és nem kiemelt besorolású szervezeteknek. E színházaknak lehetőségük van művészeti és működési támogatásra irányuló pályázatokat megpályázni, melyet legkésőbb február 15-éig kell kiírni, és április 30-áig a benyújtott pályázatokkal kapcsolatos döntéseket nyilvánosságra kell hozni.⁷¹ A pályázatokról történő döntés megalapozásához a miniszter az érintett bizottság javaslata figyelembevételével szakmai kuratóriumot kér fel. A döntésre a szakmai kuratórium előterjesztése alapján az érintett bizottság tesz javaslatot.

A múltbéli színházfinanszírozási struktúra szerkezeti felépítése

A múltbéli finanszírozási struktúra szerint (a 2008-as előadó-művészeti törvény értelmében) az állam két részre osztotta a pénzt. Ezek alapján két

külön kategóriába sorolta a pénzt, az egyik kategóriába az állami támogatási összeg a fizető nézők száma alapján került be, a másik kategóriába került támogatási összeg az önkormányzati támogatás alapján alakult ki. Ahhoz viszont, hogy megértsük az előző finanszírozási rendszer esetleges problémáit, hibáit, elengedhetetlen ismernünk, hogy a színházakhoz milyen módon jutott el a támogatási pénz. Az állami támogatást nem közvetlenül kapták meg a színházak, hanem előbb a fenntartóhoz érkezett a pénzüsszeg. A fizető nézőszám alapján jutó állami támogatást címkézve kapta meg az önkormányzat, vagyis azt köteles volt továbbadni. Az önkormányzati támogatás alapján jutó támogatást viszont saját hatáskörben tarthatta, és azt a támogatási összeget átcsoportosíthatta az egyik helyről a másikra, ha úgy találta indokoltnak.

Elkészített interjúim során eljutottam a Madách Színházba, ahol lehetőséget kaptam Wettstein Tibor gazdasági igazgató úrtól, s bepillantást nyertem támogatási rendszerükbe. A 2011. évben a Madách Színház fizető néző-szám alapján meghatározott, művészeti ösztönző részhozzájárulás címen kapott állami támogatása háromszázhatvan millió forint volt. A Fővárosi Önkormányzat sem az önkormányzati ösztönző részhozzájárulás címen kapott állami támogatásból, sem pedig saját forrásából nem juttatott a színháznak. Mindössze a 230 millió Ft összegű (korábban ingyenesen használatba adott ingatlanok után fizetendő) bérleti díj kompenzálására adott 230 millió Ft támogatást. A 2012. évben az állami támogatás 10 millió Ft-tal csökkent az előző évihez képest. Az önkormányzat az inflációval növelt 240 millió Ft-os bérleti díjnak a kompenzációját sem adta, mindössze 10 millió Ft támogatást adott, így önkormányzati szinten nettó befizetővé vált a színház.

Ugyanakkor, ha egy gyermek- és ifjúsági színházat veszünk alapul, a fizető nézők száma alapján jutó támogatás óriásira nyitotta az ollót színház és színház támogatása között, mivel általában nem rendelkezik kifejezetten nagy befogadóképességgel, így ez a támogatási forma eléggé aránytalanul osztotta el a pénzeket. Holott értékteremtés alapján lenne indokolt elosztani a pénzt, nemcsak a nézőszámhoz kapcsolni.⁷² A múltbéli finanszírozás talán legnagyobb negatívuma az volt, hogy a támogatási pénzeket egyenlőtlenül osztották el. Tehát lehetséges, hogy bizonyos színházak alul-, illetve túl voltak finanszírozva.

72 Novák János – Kolibri Gyermek és Ifjúsági Színház (igazgató).

70 Ennek tartalma: művészeti tevékenység leírása, pontos megnevezése, gondolkodás, elvárt teljesítmény, stb.

71 2010. évi XCIX. törvény az előadó-művészeti szervezetek támogatásáról és sajátos foglalkoztatási szabályairól. A színház, balett- és táncgyűttesek központi költségvetési támogatásai és az igénybevétel feltételei⁵⁴, 19. §57 (1)

További interjúim során eljutottam Oros Péterhez, a Budapesti Operettszínház gazdasági igazgatójához, aki szintén megírtam idejével, és lehetőséget adott számomra, hogy megismerkedjek támogatási rendszerükkel. A Budapesti Operettszínház Magyarország egyik legnagyobb színháza, a legtöbb előadást, és a legmagasabb nézőszámot tudja magáénak, jól szervezett intézmény, közel 400 közalkalmazottat és 200 vállalkozót foglalkoztat, innovatív, előregondolkodó vezetés jellemzi a színházat, a támogatások csökkentése sem tántorítja meg őket, folyamatosan próbálják növelni a bevételt.

Az Operettszínház azon színházak egyike, mely megmaradt közintézménynek, a színházak többségét átalakították nonprofit társasággá, (a fővárosban a kilencvenes évek elején alakították át először nonprofit korlátolt felelősségű társasággá a színházakat, ugyanakkor még közhasznú társaságnak nevezték el őket). S mivel az Operettszínház megmaradt közintézménynek, így ezen a területen van bér- és létszámkeret, míg a nonprofit társaságoknál nincs effajta megkötés – még a közalkalmazottak számára sem –, a békeret nincs maximalizálva. Ugyanakkor a békeretet az Operettszínház esetében az önkormányzat már lassan egy évtized óta nem igazán változtatja, így a bérezés lehetősége ugyanazon a szinten van, éppen ezért kell olyan kreatív technikákat kitalálni, amely által megfelelő bérezést tudnak biztosítani. Mindemellett, jelenleg hazánkban bázisfinanszírozási mód van érvényben, melyet a továbbiakban részletezni kívánok.

Miután a legtöbb színházat átalakították nonprofit közhasznú társasággá, ezért úgy vélem, szükséges bemutatni a költségvetési intézmények, valamint a nonprofit közhasznú társaságok működését a kulturális szférában, színházi példákkal egybekötve.

Korszerű intézményi formák harca – Nonprofit kiemelten közhasznú társaság, költségvetési intézmény

A nonprofit szektor különböző intézményeinek nem volt összefoglaló elnevezésük, így a megfelelő nevet az Egyesült Államokból vettük át. Különböző európai országokban, számos szakértő használt erre a szektorra különböző kifejezéseket (mint például Franciaországban öntevékeny, vagy önkéntes szektor, Olaszországban harmadik szektor, Egyesült Államokban nonprofit szektor, harmadik szektor, jótékonyági szektor, független szektor). A nonprofit szektort harmadik szektornak is szokták nevezni,

amelynek szervezetei nem profit-célokat követnek, de egyben az államtól is függetlenek, az informális szférától is jelentős mértékben elkülönülnek. E szektor legfontosabb jellemzője, hogy nem profitcélú működést hajt végre. Laikusok érthetnék e fogalom alatt, hogy abszolút nem képződik profit, azonban ez nem feltétlen így van. Ugyan nem a profit a cél – bár nem kizárt, hogy valamilyen tevékenység által profitra tesznek szert az adott intézmények –, azonban ha profitra tesznek szert, semmiféleképpen nem oszthatják szét belső munkatársak és felső vezetők között, hanem az eredeti célok elérése érdekében használhatják fel az adott pénzüsszeget. A nonprofit szervezetek intézményesültek, jól szervezettek, s lényeges, hogy közérdekű tevékenységet folytatnak, vagyis a közjó szolgálata az első, ez alapvető kritérium.⁷³

Hazánkban pozitív elem az, hogy a vállalati és a nonprofit szektor közvetlenül találkozik. Számos szakember szerint az a színház, amely nonprofit jelleggel végzi intézményesített munkáját, nem értékteremtő, hanem az elvárásokat próbálja teljesíteni. Más szakemberek szerint a nonprofit mint hatékony, korszerű forma ad egyfajta lehetőséget a kevésbé kötött gazdálkodás területén. Eleve kiemelten nehéz üzemeltetni egy színházat, s fenntartani azt – vannak olyan jogszabályok, amelyek sokszor nem veszik figyelembe a terület sajátosságait. Ugyanakkor számos előnye van a nonprofit szektornak, azonban van egyfajta hátránya is: nem tűnik olyan biztonságos formának, mint egy közintézmény, ahol átláthatóbb, biztosabb fennmaradás jellemzi a területet. Ez a fajta előny manapság megszűnőben van, mindenesetre mégiscsak ki tudja emelni azokat a színházakat, amelyek nemzeti vagy társadalmi szempontból olyan szerepet töltenek be egy ország életében, ami képviselendő.

Egyes művészek szerint a nonprofit intézményeket nem lehet, és nem is szabad ráerőltetni a színházakra, mivel országunk érettsége még nem tart ott, hogy ezeket megfelelő módon tudja kezelni. Azonban más gazdasági szakemberek véleménye szerint ez a gondolat elvetendő, mert minden olyan színházi intézmény, mely önkormányzati tulajdonban volt, át kellett alakuljon nonprofit korlátolt felelősségű társasággá.

Mi a garancia, hogy beválik ez a formula, mikor látja ennek bárki is hasznát, miért éri meg ez a formaváltoztatás? Wettstein Tibor gazdasági igazgató úr véleménye szerint a 1990-es évek elején, az akkori felső vezetés tagjai között kialakult egy rend-

kívül nagy egyetértés, miszerint a későbbiekben e forma pozitív hatással lesz a kulturális szférára, mert a jövőben majd be tudják vonni a civil pénzeket és így egyszerűbb lesz ez intézmények működése is, mivel nem lesznek kötöttségek. Azonban az a vélekedés, miszerint a mai napig nem tudnak jelentős összegeket bevonni a színházi szférába, nem helyes kijelentés, hiszen a TAO támogatás – melyet a későbbiekben részletezni kívánok – egy átengedett eszközrendszer, mely bizonyos színházaknál jelentős mértékű.

Interjúim során felmerült egy kérdés, miszerint van-e az átalakításoknak valamilyen politikai célja? „Talán az, hogy meg tudjuk mutatni a világnak azt, hogy mi mennyire korszerűek vagyunk, milyen korszerűen gondolkodunk, ezért drasztikusan csökkentjük a főváros által fenntartott közalkalmazottak számát”.⁷⁴

A Madách Színház 2004-ben alakult át nonprofit társasággá, támogatása azonban azóta sem nőtt, sőt drasztikusan csökkent. Wettstein Tibor gazdasági igazgató személy szerint jobbnak véli a nonprofit társaság formáját, mert így az adott intézmény sokkal szabadabban működik, mert ha egy takarítónő szeretne munkáltatni, akkor nem kell pályázatot kiírnia az adott állására, valamint nem kell minősítenie évente dolgozóit, míg a költségvetési intézményeknél a minősítési rendszer kötelező. Ha az adott intézmény társaságként működik, abban az esetben nem szükséges a tulajdonostól engedélyt kérni, hogy például vegyen egy színház munkáját segítő számítógépet. Ugyanakkor a főváros nem avatkozik ilyen mértékben az intézmények belső működésébe, hiszen úgy véli: ha a vezetés felelősen gondolkodik intézményéről, abban az esetben reálisan tud majd dönteni az anyagi kérdésekben is.

Hazánk jelenlegi színházfinanszírozási módszere

Hazánkban a bázisfinanszírozási forma a legelterjedtebb, mely által az adott szolgáltató előre meghatározott éves költségvetésből gazdálkodik. Elméletileg kényelmet és biztonságot jelent, nyugodtan tervezhet az adott intézmény, mert minden évben ugyanarról a bázisról számított támogatást kapja. Ezzel szemben a normatív finanszírozási mód egy olyan finanszírozási forma, mely rendkívül korszerű, meghatároz pontos célokat, amelye-

ket az intézménynek teljesítenie kell. A finanszírozó megállapít egy normatívát (vagyis megállapítja a fenntartó, pontosan mit szeretne támogatni), majd félévenként vagy évenként értékeli az eredményt, s ilyenkor dől el, mennyi támogatást kap az adott intézmény. Ha a normatívákat nem teljesítik, nemcsak nem kapnak támogatást, de szankcionálhatják is az adott intézményt, például leváltják az igazgatót.⁷⁵ Bizonyos szakemberek úgy vélik, hogy szakítani kellene a jelenlegi bázis-szemlélettel, és vissza kellene térni a normatív finanszírozási módhoz, mert ez alapján minden színházban ugyanannyi támogatás jutna az igazgatásra, ez kb. 50 millió forint lenne (igazgatók, gazdasági igazgatók, titkárnők stb. kifizetésére szánt összeg). Ugyanakkor a színházak esetében beszélünk kell fenntartási költségről, mely intézményenként változó lehet, hiszen változó a színpadi kiszolgáló személyzet nagysága, illetve a rezsiköltségek, melyek azonban függenek a színpad és a színház méretétől. A produkciós kiadások is változóak, mivel azok függenek a nézőtér méretétől, ugyanakkor ehhez viszonyítva lehet meghatározni a kiadásokat, azonban a nézőtér mérete határozza meg a bevétel-szerző képességet, melyet a színház profilja is alakít.

Mindemellett rendkívül fontos feladatom feltárni az egyenlőtlen elosztások mögött meghúzódó gondolatokat, melyek szorosan kapcsolódnak a színházak profiljaihoz. Elsősorban szükséges feltenni egy alapvető kérdést: miért kapott a Madách Színház 2012-ben tíz millió forintnyi támogatást, ha az előző évi támogatás összege kettőszáz negyven millió forint volt? Az önkormányzatnak joga van átcsoportosítani pénzüsségeket, ha indokoltnak tartja, s ez alapján eldöntheti, hogy másféle profillal rendelkező színháznak adja az adott támogatási összeget. Ugyanakkor, még mindig nem teljes a válasz, hiszen mi alapján dönti el az önkormányzat, hogy nem indokolt a teljes pénzüsszeg átadása. A válasz egyértelmű: eszerint az önkormányzat indokoltnak véli, hogy ezek a színházak alakuljanak át önfenntartó intézményekké, mely bizarr elképzelés, mivel kevés és nagyon speciális olyan kulturális intézmény létezik, mely képes önmagát teljes mértékben sikeresen fenntartani, jelen gazdasági helyzetben.

⁷⁴ Wettstein Tibor – Madách Színház Nonprofit Kft. (gazdasági igazgató).

⁷⁵ Oros Péter – Budapesti Operettszínház gazdasági igazgatója.

A 2013-as költségvetési tervezet céljai

A 2013-as költségvetés tervezete, az egyes színházakat megillető támogatások meghatározásánál a Bizottság figyelemmel volt arra, hogy az új koncepciójú előadó-művészeti törvény finanszírozási modelljének bevezetésekor két szempont egyidejűleg érvényesüljön. Érvényre jusson a törvényben rögzített, az állami támogatásokhoz kapcsolódó kritériumrendszer, ugyanakkor módot adjon az érintett szervezeteknek a művészeti és intézményi működési feladatok ellátása terén a megfelelő alkalmazkodásra. A Bizottságnak tekintettel kellett lenni arra is, hogy az állami támogatás keretösszege a 2012. évhez képest nem emelkedik, így a kimagasló teljesítményű szervezetek többlétszámú támogatása csak a többi szervezet rovására valósulhatott volna meg, valamint arra, hogy a fenntartói támogatások (részben az önkormányzatok általános forráshiányos helyzetéből adódóan) többnyire szintén csökkennek. Többlétszámú hiányában a Bizottság egyetlen minősített szervezetet sem kívánt olyan mértékben hátrányos helyzetbe hozni, mely működését ellehetlenítené.⁷⁶

Az elmúlt hetek-hónapok polémiái ugyanakkor arról szóltak, vajon képes lesz-e a kulturális vezetés a terület finansziális problémáin javítani. A benyújtott költségvetési javaslat által a kultúrára szánt források is emelkednek majd. A Nemzeti Kulturális Alapnál már májusra sikerült teljesíteni a félévi tervet, és ha a jelenlegi tendenciák nem változnak, abban az esetben akár 10 milliárd forintot jóval meghaladó bevétellel lehet számolni a közeljövőben.

Következtetésképpen kijelenthetjük, hogy a 2013-as költségvetési tervezet megpróbál maximálisan módot adni a feladatok ellátására, esetleges változtatásra megfelelő időt biztosít, valamint próbál tekintettel lenni esetleges anyagi eredetű problémák megoldásának kiköszöblésére. Nem kívánja kellemeletlen, hátrányos helyzetbe hozni az előadó-művészeti intézményeket, s így hozzávetőleg az intézményen belüli tervezhetőség megerősödik.

Színházak közötti differenciált értékítélet

Különböző nézeteltérések adódnak nemcsak önkormányzat és színházak között, hanem színház

és színházak között is.⁷⁷ Egy „szórakoztató színháznak” miért jár kevesebb támogatás, mint egy prózai színháznak, kiváltképp abban az esetben, ha mind a jegyár politikája, mind a befogadóképessége rendkívül hasonló nagyságrendű?! Szükségesnek tartom az úgy nevezett „szórakoztató színházak” fontosságának bemutatását.

Egy kifejezetten szórakoztató színház nem kizárólagosan csak olyan színdarabokat hoz létre, melynek egyedüli célja a közönség szórakoztatása. Különösen értékes lehet az, ha egy színház kísérletezik, újítani szeretne, akár egy vígjáték vagy musical által. Ugyanakkor a prózai színházak tetemes része szereti hangsúlyozni, hogy a szórakoztató színházak előadásait kizárólag azért hozzák létre, hogy az emberek szórakozhassanak rajta, vagyis a prózai színházak általában úgy viselkednek, mintha a szórakoztató színházak nem teremtenének értéket.

Természetesen felvetődik a kérdés, hogy akkor a szórakoztató színdarab nem művészi? Ha egy szórakoztató színház, így például az Operettszínház, avagy a Madách Színház bemutat egy Rómeó és Júliát, az nem értékes, az nem művészi? Azonban, ha egy prózai színház hozza létre ugyanezt a darabot, akkor az művészi lesz hirtelen? Mi ennek az oka? Egyes szakemberek szerint a megfelelő válasz az, hogy az elmúlt pár évben kialakult valamiféle beskatulyázás a színházak terén, melyet rendkívül nehéz lesz feloldani. Ebből adódik a következő kérdés, miért alakult ki ekkora és ilyen típusú ellenérzés bizonyos színházak irányában? Talán a magasabb nézettség, vagy a magasabb jegyár miatt alakult ki – e kérdés megválaszolására csak találgatni lehet. Mindamellett, kiteljesedni látszik egy újkeletű probléma, miszerint léteznek olyan típusú színházak, melyeknek működésébe, művészetébe úgymond „belekódolták” a veszteség lehetőségének teljes hiányát, s ezek a színházak úgymond „sikerre vannak ítélve”. Ahhoz, hogy ezt teljes mértékben megértsük, bemutatnák egy példát. Ha a Madách Színház létrehoz egy új színdarabot, melynek „bekerülési költsége” százmillió forint, akkor a Madách Színház új darabjával nem követhet el semmilyen típusú hibát, s ezáltal megszűnik a kísérletezési lehetősége. Ugyanakkor minden új előadás egy kísérlet, hiszen egy Rómeó és Júliát is el lehet rontani, láthattunk már rossz és jó előadást is belőle. Következtetésképp, egy Örkény Színház kapott támogatási pénzből, valamint saját bevételeiből kísérletezhet, ezzel szemben a Madách Színház nem

⁷⁶ 'Nemzetgazdasági minisztériumi tájékoztató a 2013. évi költségvetési törvényjavaslat összeállításához szükséges feltételekről és az érvényesítendő követelményekről' alapján készült.

⁷⁷ Wettstein Tibor – Madách Színház gazdasági igazgatója.

feltétlen kapja meg ezt a lehetőséget. Ugyan maga a kísérletezés lehetőségének magja megvan, azonban ha a kísérlet megbukik, vagy egyszerűen csak nem lesz sikerdarab, abban az esetben komoly megrovásra számíthatnak a fenntartó részéről.

Mindemellett érdemes kiemelni, hogy társadalmi nevelés szempontjából, rendkívül fontos a szórakoztatás, a szórakoztató színház éppoly kiemelt jelentőségű az egyén életében, mint egy prózai színház, mivel az is az egyén harmonikus fejlődését szolgálja. E színházakban játszott színdarabokon keresztül juthat el az ember magasabb igényekhez, vagyis a szórakoztató színház is lehet igényes érték-hordozó, ugyanúgy hozzájárul az egyén kulturális fejlődéséhez. S mikor a gazdaság nem robog felhőtlenül, valamint a társadalom egészsége romló tendenciát mutat, nem szabad lebecsülni a színházba járó emberek szokásait.

Nemzetközi kitekintés

A kultúrafinanszírozás témájában tartottak konferenciát a Katona József Színházban 2012 áprilisában. Az adott eseményen Lengyelországból, Csehországból, Görögországból, Franciaországból, és Németországból érkezett szakemberek vettek részt. Iphigenia Taxopoulou a Mitos21 társaság főtitkára a görög finanszírozási rendszerről tájékoztatta az ott levőket. A görög kultúrafinanszírozási struktúra nem túl bonyolult. A kulturális minisztérium ad támogatás a kulturális intézmények számára, ez korábban az össz. GDP 0,5%-a volt, ez évben 0,3-ra csökkentették a támogatási összeget, mely kb. 3 millió eurónyi támogatáscsökkenést jelentett. A meghatározott pénzalap 10-20%-át kapják a független színházi intézmények; ami viszont komoly problémát jelent számukra: eddig a 9 millió eurós támogatásból 13 társulatot finanszíroztak, azonban jelen pillanatban a 6 milliós támogatásból már 67 társulatot támogatnak, így a támogatások mértéke igen alacsony lett. A „maradék összeget” a két görög nemzeti színház kapja, mindamellet számukra létezik pluszforrás is, így például a külügyminisztérium, a nemzeti turizmusszövetség, illetve az Európai Unió.

Ugyanakkor hasonló problémákkal küzdenek, mint hazánkban a független színházak, mert a pályázati pénzek később érkeznek meg a vártnál, sok esetben heteket, vagy akár hónapokat is késnek. Színészek gyakorta bizonyos ideig ingyen dolgoznak, azonban számos társulat szűnt meg a fent em-

lített okok miatt. Ugyanakkor a kultúra ágazatának védelme komoly kihívás, mert e területnek nincsenek egyértelmű „kvantitatív eredményei”. A támogatások csökkentéséből eredően pedig nem tudják a minőségi színvonalat fenntartani.

Csehországban a kulturális intézmények támogatása főként az önkormányzatok feladata, valamint a kormány is támogatja minimális szinten e területet. Azonban az elmúlt pár évben jelentős mértékben csökkentették a támogatásokat, s jelenleg az emlékművek fenntartására koncentrálnak. A kultúrára szánt támogatási keret az éves költségvetés 5%-a, ebből elsősorban a zoológiai illetve botanikai kerteket támogatják, a színházak szinte az utolsó helyen állnak. A további támogatások csökkentése pedig a színházak teljes csődjét eredményezheti.

Lengyelország esetében a helyzet még súlyosabb. A kommunista diktatúra idején a színházak finanszírozása kimagasló volt, száztizenegy társulat működött, a művészet nagy hangsúlyt kapott. A rendszerváltás után viszont kategóriákat hoztak létre, a kulturális szférában, az állam néhány kategóriát támogatott 50-70%-kal, a többi viszont saját önerőből tartotta fent magát. Alapelvük, hogy a művészeknek saját forrást kell találni, mely irreális látásmód, hiszen a színházak képtelenek önmagukat teljes mértékben sikeresen fenntartani. 2003-ban a kormányzat úgy döntött, hogy az ország lottóbevételeinek 20%-át a színházaknak adják, 2004-ben azonban ezt az arányt lecsökkentették 10%-ra, majd 2005-ben 5%-ra. A lengyel színházvezetés egyöntetű véleménye az, hogy szponzorok bevonására lenne szükség, mely valamilyen szinten mérsékelné jelenlegi negatív helyzetüket.

Németországban a színházakat leginkább az önkormányzatok támogatják, de az önkormányzatok a gazdasági válság óta eladósodtak, emiatt a színházakat már nem tudják oly mértékben támogatni, mint régen. A problémákat nem elbocsátásokkal kezelik, hanem a fizetéseket csökkentik, valamint kevesebb pénzt költenek az infrastrukturális fejlesztésekre. Számukra nagy kihívást jelent egy új közönség megnyerése, hiszen előregedő társadalomban élünk, próbálják ennek megfelelően kielégíteni az idősök igényeit, illetve a kulturális sokféleség is kimagasló szerepet kap a kulturális szférában.

Franciaországban a közszféra finanszírozza erőteljesen a színházakat. Régen az állam támogatta e területet, manapság viszont magáncégek, magán-személyek, illetve önkormányzatok is támogatják a színházi intézményrendszert. A francia színházi struktúra ugyanakkor eléggé speciális, mert ugyan

Területi egység	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Színház^a												
Budapest	2 087	2 138	2 264	2 345	2 433	2 531	2 351	2 288	2 288	2 408	2 561	2 599
Pest	17	25	95	21	32	22	28	33	43	71	67	84
Közép-Magyarország	2 104	2 163	2 359	2 366	2 465	2 553	2 379	2 321	2 331	2 479	2 628	2 684
Fejér	111	105	126	130	95	50	115	103	96	87	83	93
Komárom-Esztergom	39	33	8	25	31	53	26	17	23	40	45	55
Veszprém	143	154	166	157	178	142	94	83	103	89	119	115
Közép-Dunántúl	293	292	300	312	304	245	235	203	222	217	247	262
Győr-Moson-Sopron	246	230	226	210	237	213	207	218	244	295	237	230
Vas	56	49	73	78	50	45	36	42	45	63	89	110
Zala	85	90	112	120	124	124	105	113	103	131	123	132
Nyugat-Dunántúl	387	369	411	408	411	382	347	373	392	490	449	473
Baranya	144	151	149	143	145	139	147	130	105	144	135	139
Somogy	118	103	105	78	79	88	92	101	91	101	109	95
Tolna	24	27	21	23	14	18	17	17	18	20	24	22
Dél-Dunántúl	286	281	275	244	238	245	255	248	214	265	268	255
Dunántúl	966	942	986	964	953	872	837	824	827	971	964	990
Borsod-Abaúj-Zemplén	154	156	160	154	207	201	196	186	192	216	192	180
Heves	68	80	88	81	85	66	67	69	69	100	91	98
Nógrád	4	2	15	10	6	15	5	4	9	14	14	16
Észak-Magyarország	226	238	263	245	298	282	268	259	270	330	297	294
Hajdú-Bihar	130	115	136	144	144	149	122	97	112	117	139	137
Jász-Nagykun-Szolnok	105	108	30	107	119	117	110	99	99	109	118	132
Szabolcs-Szatmár-Bereg	83	73	98	114	113	119	149	108	125	103	114	110
Észak-Alföld	318	296	264	365	376	385	380	304	336	329	371	379
Bács-Kiskun	111	98	106	116	115	132	118	122	128	152	137	159
Békés	76	69	62	48	62	62	69	65	55	79	34	54
Csongrád	137	92	112	94	96	126	104	154	129	148	149	175

2. sz. ábra: A hazai színházak nézettségének alakulása 2000–2011 között, régióként lebontva

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal

színházban hoznak létre előadásokat, azonban a színdarabokat csak rövid ideig játsszák a színházakban, hiszen a francia rendszer szerint az előadásokat turnéztatni kell, így az előadások bejárják egy év alatt az egész országot. Mindamelllett a francia színházfinanszírozási rendszer elérte finanszírozó képességének határát, emiatt nem tudni még egyelőre, hogy a jövőbeni támogatások hogyan fognak alakulni.⁷⁸

Budapest, mint a színházi élet központja

Magyarországon Budapestre koncentrálódik a színházi élet, a fővárosban járnak a legtöbben színházba. Folyamatosan növekvő tendenciát mutat azoknak a száma, akik rendszeresen színházba látogatnak, mind Budapesten, mind a többi városban egyaránt. 2011-es adatok szerint 2599 ezer fő látogatott el Budapesten színházba, mely a jelenlegi gazdasági helyzetben kiemelkedő jelentőségű.

Budapesten, 2000-hez képest 2011-re 512 ezer fővel nőtt a színházba látogatók száma (mely 24%-os emelkedést jelent). Közép-Magyarország területén 27%-os, Észak-Magyarország területén 30%-os, Észak-Alföldön 19%-os, valamint Nyugat-Dunántúlon 22%-os volt a nézőszám-növekedés, viszont Közép-Dunántúlon, Dél-Dunántúlon egyaránt 9%-

kal csökkent. Következtetésképp levonható, hogy mind a gazdasági válság, recesszió, jegyáremelkedések ellenére a színházaknak van közönségbázisuk, hiába jönnek létre újabb és újabb mozik, nem vonja el a közönséget a színházak területéről.

A nagy többség évente maximum egyszer jut el színházba, ennek oka nem feltétlenül a magas jegyár, hanem inkább az, hogy folyamatosan változnak a kulturális szokások, többféle szabadidős lehetőségeik vannak az embereknek, melyek mindenféleképpen versenyhelyzetet teremtenek. Ugyanakkor egyirányú mozgás figyelhető meg a közönség és az eladhatóság irányába. A fenntartáshoz szükséges költségeket, illetve az új produkciók létrejöttének költségeit sokszor a színházak a közönségre hárítják át, amely veszélyes lehet a lehetségesen csökkenő nézőszám miatt. Így a színházak, hogy megtartsák pénzügyi egyensúlyukat, mind az előadások, mind pedig a bemutatók számát megpróbálják csökkenteni – ugyanakkor, mint mindenhol, itt is van kivétel. Magyarországon kiemelkedő, színvonalas, nemzetközileg is sikeres produkciók születnek, azonban a magyarországi színházak alacsony arányban fogadnak nemzetközileg elismert, világhírű, külföldi művészeket, társulatokat, rendezőket – a Trafó Színház talán az az intézmény, mely rendkívül színvonalas, értékes művészeket és előadásokat fogad be minden évben, s így próbál talpon maradni ebben a szűkös anyagi helyzetben.

78 Katona József Színházban tartott színházi konferencián elhangzottak alapján (2012. április).

Kitekintésként bemutatnék egy külföldi példát. Hollandiában kijelentették ez évben, hogy nincs tovább művészeti támogatás 2013-tól, így az eddig virágzó színházak egyik napról a másikra megszűnnek. Ezeket a színházakat nem lehet fenntartani, mivel nincs is konkrét közönségbázisuk. A mi finanszírozási rendszerünkkel sokan nincsenek megelégedve, ugyanakkor, ha azt a vetületét nézzük e problémakörnek, hogy nálunk hányan járnak színházba, és hogy a támogatások valóban eljutnak-e a polgárokhoz, akkor levonható az a következtetés, hogy ez egy jól működő rendszer. Másrészt nem lenne Magyarország Magyarország, ha a társadalom egy része nem panaszkodna a jelenlegi rendszer miatt.⁷⁹ Sokan az állítják, hogy máshol jobb a helyzet, azonban ez nem feltétlenül igaz. Vannak persze nálunk sokkal gazdagabb országok, ahol sokkal több pénzt invesztálnak a kulturális szférába. Azonban újra ismételnem kell, hogy egy olyan országban, ahol a gazdaság stagnáló pályán áll, nagy eredménynek tekinthetjük, hogy a kultúrafinanszírozás még működik.

Mindamellet, komoly problémát jelent még a színházi ingatlan fenntartása is. A legtöbb ilyen színházi ingatlan a Fővárosi Önkormányzat tulajdonában áll, s ez épületek többsége műemlék, avagy műemlék védettségű. Általában műszaki állapotuk jónak, vagy kiválónak mondható, de természetesen vannak közepes állapotú, illetve felújítandó épületek is közöttük. Viszont számos belvárosi színház (sajnálatos módon) kénytelen kiegészítő tevékenységeit más és más épületekben végezni (ilyen például a szervezés, próbatermek, vagy raktárak helye). Következtetésképpen több bérelt helyiséget is fent kell tartania, mely további anyagi problémákat szülhet. A budapesti színházak épületei, állapotának figyelemmel kísérése számottevő feladat, folyamatos állapotfelmérés szükséges, legalább 10-15 éves rekonstrukciós program szükségeltetik, amelyben hozzávetőleg kiszámítják az adott ingatlan állomány leromlási idejét és menetét, mely szintúgy hozzájárulna ahhoz, hogy korszerű színházi forma jöjjön létre.

Korszerű színházi forma kialakulásához hozzájáruló támogatási típusok – NKA, TAO

Egy korszerű színházi forma kialakulása azonban nemcsak az épület állapotával függ össze,

⁷⁹ Novák János – Kolibri Gyermek és Ifjúsági Színház Kiemelkedően Közhasznú Nonprofit Kft. (igazgató).

hanem egy megfelelően biztonságos, tervezhető támogatási, működési formával egyaránt. Az önkormányzati, illetve az állami támogatáson kívül a színházak egyéb támogatásokhoz is juthatnak. Előszörban a Nemzeti Kulturális Alapból származó támogatási rendszert szeretném bemutatni, mely hozzájárul a színházak megfelelő művészeti működéshez, majd a TAO rendszerét.

A Nemzeti Kulturális Alapot a Magyar Országgyűlés 1993-ban az 1993. évi XXIII. törvény megalkotásával hozta létre. Támogatja a kulturális szférában a nemzeti és egyetemes értékek létrehozását, megőrzését. Különböző fesztiválokon, hazai és külföldi rendezvényeken, kiállításokon jelenlétet biztosít, az újabb művészi alkotások létrehozását támogatja, valamint kulturális kutatásokat végez. Kultúrateremtő és kultúraközvetítő intézmény, amely egyéni és közösségi tevékenységeket folytat. Az NKA-ra vonatkozó törvény meghatározza, hogy az Alap egy úgynevezett kulturális járulékbévételel rendelkezik, így klasszikus értelemben véve állami támogatást nem kap. Ez az összeg más célra nem vonható el, más célra nem használható fel. A rendelkezésre álló pénzforrásokat nagyrészt pályáztatják, és így jut el az arra érdemes programok megvalósítóihoz. Az NKA költségvetésileg önálló, mivel egy elkülönített állami pénzalappal rendelkezik. Ez a megoldás azért is volt optimális, mert így nem kellett évente kitenni ezt az összeget költségvetési vitának, és a folyamatosan egyre csak szűkülő források harcának. Azonban az 1999. január 1-jén hatályba lépett költségvetési törvény váratlanul megszüntette az NKA elkülönített állami pénzalapját, és a központi költségvetés Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma fejezetének egyik alcímébe helyezte. Az Alapprogrammá minősítés során szerzett tapasztalatok alapján megállapítható, hogy az Alapprogram működéséhez garantált függetlenséggel, elkülönített állami pénzalapként sokkal hatékonyabban tudta megvédeni a különböző állami adminisztrációs befolyásokkal szemben. Ezeket az érveket figyelembe véve az Országgyűlés 2006-ban úgy döntött, hogy az Alapprogramot visszaalakítják. Az Európai Unióhoz való csatlakozásunk után folyamatosan átalakul hazánkban a központi akarat érvényesítésének képessége, mely módosította a kulturális politika illetve a kulturális piac lehetőségeit, de a kultúrafinanszírozás, s ezen belül a színházfinanszírozás továbbra is az állam döntéseinek múlik.

Az NKA elnöke a miniszter, az elnöki tisztség nem ruházható át. Az Alap alelnökét a miniszter

nevezi ki határozott időtartamra. Az Alap céljainak megvalósítása érdekében a miniszter Nemzeti Kulturális Alap Bizottságot hozott létre. A Bizottság az Alap elnökéből, az Alap alelnökéből, valamint a tagokból áll. A miniszter az Alap forrásainak felhasználására egy állandó szakmai kollégiumot hozott létre. A kollégium feladata a még támogatott célok megvalósulásának szakmai ellenőrzése. A pályázatok elbírálásáról a kollégium dönt, amennyiben az Alap elnöke vagy alelnöke úgy dönt, hogy a pályázat elbírálására vonatkozó döntéssel nem ért egyet, akkor azt megsemmisíti, vagy visszaküldi a szakmai kollégiumnak. A Bizottság és a kollégium döntéseiket szótöbbséggel hozzák meg. Az Alap bevételi forrásai az ötös lottó szerencsejáték játékadójának 90 %-ából, valamint a kulturális adó teljes összegéből, a központi költségvetési előirányzatokból átvett pénzeszközökből, a jogi személyek befizetéseiből, a költségvetési támogatásból, a közös jogkezelő szervezetektől származó befizetésekből, és egyéb bevételekből adódik. Az Alapból a kulturális ágazat területén a nemzeti és az egyetemes értékek létrehozására, megőrzésére, valamint hazai és határon túli terjesztésére, a kulturális ágazatot érintő évfordulókra, fesztiválokra, hazai és külföldi rendezvényekre, a nemzetközi kiállításokon, vásárokon a nemzeti kulturális jelenlét biztosítására, a művészeti alkotások új irányzataira, új kulturális kezdeményezésekre, a kultúrával kapcsolatos tudományos kutatásokra, a kultúrateremtő, kultúrákövetítő, valamint egyéni és közösségi tevékenységekre, kiemelkedő szakmai teljesítmények elismerésének díjazására, a nemzetközi tagdíjakra adható támogatás.⁸⁰ Az Alapból természetes és jogi személyek, gazdasági társaságok, egyéni cégek, valamint egyéni vállalkozók igényelhetnek támogatást. A támogatások nyílt, avagy meghívásos pályázatok útján, illetve egyedi pályázatok elbírálása alapján adhatók. A kulturális programokra irányuló Európai Unió pályázatok megszerzésének alapvető feltétele a saját forrás megléte. Ezekhez a programokhoz viszont NKA-tól is biztosítható pénzalap. Az elmúlt évek tapasztalatai alapján viszont levonható az a következtetés, miszerint az EU-s pályázat lebonyolítása lassú, időigényes, és körülményes, ezenkívül mind kötelezettségvállalás, mind pedig finanszírozás szempontjából nehezen illeszthető a magyar jogszabályokhoz. Az előadóművészeti terület évad-viszonylatban működik, vagyis a művészek állandó, vagy alkalmi szerződéses nagyrészt évadhoz kötött. Az új produkciók bemutatása, avagy a régiók felújítása is évadokra készül. Tehát

a naptári évhez igazodó költségvetés két évad egy félévét érinti, ám ez állandó bizonytalanságot okoz. A programok jelentős részét pedig pályázatok útján kapott támogatásokból tudják megvalósítani, de itt is a legnagyobb kultúrafinanszírozó, az NKA próbálja segíteni az ellentmondások megszüntetését. Ugyanakkor a kulturális ágazatban egy új technológiai fejlődés figyelhető meg, mind az alkotások létrehozása, átvitele, rögzítése, és közvetítése területén egyaránt. Ez az új technológiai fejlődés, illetve a tudatos fejlesztés hosszú távon tervezhető, kiszámítható és stabil finanszírozási forrást igényel, mely nemzetgazdasági érdek is egyben. Az NKA ebben is nagy szerepet vállal. Következésképp, az állam fő kultúrafinanszírozó intézményét, a Nemzeti Kulturális Alapot meg kell őrizni, céljait és feladatait erősíteni kell, finanszírozási lehetőségeit pedig rugalmasabbá kell tenni.

Másodsorban szeretném az olvasót megismertetni a TAO, azaz társasági adóból kedvezményrel adható támogatási lehetőséggel, mind előnyeit, mind hátrányait feltárva. A társasági adóról és az osztalékadóról szóló 1996. évi LXXXI. törvény (Tao-tv.) szerint adóznak a gazdasági társaságok, az egyéni vállalkozók, az egyéni cégek, az alapítványok és a társadalmi szervezetek. Művészeti (alkotó és előadó) tevékenység természetesen mindegyik szervezettípus keretében, megkötés nélkül szabadon végezhető. A társasági adó kulcsa évi 500 millió forint adóalapig egységesen 10%, a fölötte levő részre 19%. 2010-től változott a közhasznú szervezetek (pl. alapítvány, társadalmi szervezet, egyház, közhasznú jogállású nonprofit gazdasági társaság) vállalkozási tevékenységéből származó adózás előtti eredményének meghatározása a megszűnt adóalapcsökkentő (korrekciós) tételek miatt. A kedvezményezett vállalkozási tevékenység mértéke közhasznú szervezet esetében az összes bevételének 10%-a, de legfeljebb 20 millió forint, kiemelkedően közhasznú szervezet esetében az összes bevételének 15%-a. A közhasznú szervezetek támogatását és a közérdekű kötelezettségvállalást jelentő adomány kedvezménye nem szűnik meg, mivel az adott támogatás 2010-től nem növeli az adóalapot. A kiemelkedően közhasznú szervezetek támogatásánál, és a tartós adományozási szerződés alapján történő támogatásánál pedig továbbra is érvényesíthető a pluszkedvezmény, amely az első esetben a támogatás 50%-ának, a második esetben 20%-ának az adóalapból történő levonását jelenti. A támogatás összege pedig nem függ az adózás előtti nyereségtől. 2012. január 1-jétől hatályos új előírás szerint a Nemzeti

80

Forrás: www.nka.hu

Kulturális Alap részére nyújtott támogatás után a kiemelkedően közhasznú szervezetek támogatásához kapcsolódó adóalap-kedvezményel megegyező mértékű kedvezmény érvényesíthető, vagyis az NKA által kiadott igazolás birtokában a támogatás 50%-ával csökkenthető a társaság adóalapja. Az előadó-művészeti szervezetek támogatásáról és sajátos foglalkoztatási szabályairól szóló 2008. évi XCIX. törvény (Előadó-művészeti tv.) úgy módosította a Tao-tv-t, hogy az előadó-művészeti szervezet részére adott támogatással – ha arról az adózó támogatási igazolással rendelkezik – nem kell növelni az adózás előtti eredményt, illetve a támogatás adókedvezményként is igénybe vehető. A támogatási igazolást a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalon (KÖH) belül működő Előadó-művészeti Iroda állítja ki. Az adókedvezmény a támogatás nyújtásának adóévében és azt követő három adóévben érvényesíthető, egy-egy adóévben legfeljebb az adó 70%-áig. Az egy évben egy adott előadó-művészeti szervezetnek adott támogatásról valamennyi támogatónak összesen kiadott igazolás a támogatott szervezet tárgyévi nettó jegybevétele 80%-áig terjedhet.

A TAO-támogatás összegezve átengedett eszközrendszer tartalmaz, melynek feladata az állami feladatok ellátásához szükséges bevételek biztosítása, a vállalkozások kedvező működési feltételeinek elősegítése. 2008 óta áll fenn ez a lehetőség, mely által a színházak támogatáshoz jutnak. Azonban már 2008-ban is volt a színházakban egy közös aggodalom, miszerint a TAO-támogatás terhére a színházak finanszírozása jelentősen csökkenni fog. Ezek a félelmek valamelyest beigazolódtak, mert a színházak támogatása valóban jelentős mértékben csökkent, így például az Budapesti Operettszínház esetében a korábbi 1,1 milliárdról ötszázötven millióra. Ráadásul az ezt pótolni hivatott TAO-támogatás beérkezése nem folyamatos, mivel évközben a támogatást biztosító vállalkozások nehezen tudják tervezni az év végi eredményüket, melynek függvénye a támogatási lehetőségük. Ez nagyon megnehezíti a színházak életét, hiszen a korábbi havi, illetve negyedéves típusú támogatások helyett egy nehezebben kiszámítható, év végéhez közelebb eső finanszírozási forma váltotta fel a rendszert. Emiatt azon színházak, melyek saját bevételeire nagyobb hatással van a területre jellemző szezonális, nagyon kemény helyzetbe kerültek, hiszen a nagyobb színházak realizálják a legnagyobb jegybevételt, így ők kapták a legnagyobb támogatásokat. Azonban mára az állami és önkormányzati támogatások csökkenésének köszönhetően ez a helyzet

visszaütött, hiszen pont ezek a színházak rendelkeznek a legnagyobb támogatásokkal, amelyeket a nyári időszakban is finanszírozni kell, s ezeket a nyári likviditási problémákat jelentősen elmélyíti a jelenlegi finanszírozási forma.

Mivel a támogatások nagy részét közvetítőkön keresztül lehet csak megszerezni, így ezáltal kialakult egy jutalékos rendszer, amely külön költségekkel terheli a támogatási összegeket. Mindemellett, ez még mindig egy jelentős kiadás, például egy százmillió támogatásnál ez több millió forintba rúghat, mely kvázi feleslegesen kerül kifizetésre. Azonban ha ez a támogatás közvetlenül jelenne meg, vagyis nem közvetítőkön keresztül, akkor ez a költségforma megszűnne.⁸¹

A színházi szakma bizakodott, hogy a terület a TAO-támogatási lehetőséggel több milliárd forint többlettámogatáshoz juthat, azonban több szakember is ugyanazon az állásponton van, miszerint – így utólag szemlélve – tévedésnek könyvelik el a TAO-támogatást. Több szempontból is negatív hatású. Az első szempont, hogy bizonyos színházak megegyeztek a TAO-támogatás bevezetésekor, hogy kizárólagosan csak annyi támogatást gyűjthetnek össze a TAO-ból, amennyire valóban szükségük van. Ekkor rendkívül fontos volt, hogy a három nagy színház (Madách Színház, Budapesti Operettszínház, Vígszínház) önkorlátozó módon ténylegesen csak annyi pénzt vehessen fel, amennyire valóban szüksége van, mivel így egyrészt nem szűkíti a piacot, másrészt pedig nem vált ki ellenérzést más színházakban, hogy esetlegesen dúskálnak a pénzben. Azonban az önkormányzat úgy vélte, hogy a TAO-támogatás lehetőségével túlf finanszírozott helyzetbe kerülnek egyes színházak. Erre, illetve saját anyagi nehézségeikre válaszul ki szerettek volna vonulni bizonyos színházak támogatásából. A fő probléma az, hogy ez egy visszafordíthatatlan folyamatot indított el, a TAO-támogatás pedig nehezen váltja fel a kiszámítható finanszírozást. Ráadásul, ahogy megnyílt a TAO-támogatási kapu a sportszektor előtt – mely teljesen lefölözte a kulturális terület elől a forrásokat –, a színházak háttérbe szorultak, ugyanis egyes politikusok sokkal fontosabbnak tartják a látványsportok támogatását, mint a kulturális területet. Az igazgatók vergődnek, hogy színházaikat fenn tudják tartani. Az önkormányzat pedig nem tud kellő segítséget adni. Viszont ahogyan csökkenni fog a TAO-támogatásból származó pénzüsszeg, ugyanúgy nem fogja megnyitni az

81 Oros Péter – Budapesti Operettszínház (gazdasági igazgató).

önkormányzat a pénztárcáját a színházak előtt, és pontosan ezért erősödhet fel a színházak csődokozata. Ugyanakkor rendkívül lényeges hangsúlyoznom, hogy az önkormányzatnak nem feladata, nem kötelezettsége támogatni a színházakat, azonban mégis megteszi ezt, ugyan egyre kevesebb támogatási pénzeget csöpögtet a kultúra területére, de még mindig támogatja ezt a szférát, holott megtehetné, hogy teljesen kivonul finanszírozási rendszerükből. A színházaknak a támogatások csökkenése ellenére megmarad alapvető feladatuk, hogy a művészeti értékeket fenntartsák, mely talán a legnehezebb feladat, hiszen ugyanaz vagy esetlegesen még magasabb művészi színvonal fenntartása csökkenő forrásokból rendkívül nagy kihívás.

Finanszírozási problémák, esetleges politikai okok?

Számos szakember fejében megfordul az a gondolat, hogy talán nem kizárólagosan finanszírozási eredetűek a jelenlegi problémák. Interjúim során végtelen sok álláspontot hallgattam végig, melyek közül kiemelkedett két rendkívül tehetséges gazdasági szakember két teljesen különböző véleménye.

Elsősorban azt szükséges tisztázni, milyen szinten jó az, ha a színház politikával foglalkozik? A végighallgatott elméletek alapján a színház társadalmi kérdésekkel foglalkozik, és próbálja az adott kor problémáit megfelelő módon értelmezni, mellyel nincs semmi gond. Azonban a színházaknak vannak, és remélhetőleg mindig is lesznek fenntartói, amely legtöbbször esetben az állam, vagy az önkormányzat, így szükséges elfogadni, hogy működésükbe beleszóljanak. Ebből következik azonban, hogy milyen kérdésekbe szólhat bele az állam, avagy az önkormányzat.

Milyen szinten jó az, ha az állam a színházak belső „esztétikáját” próbálja befolyásolni? Például a *János Vitéz* című előadás értelmezése körül kialakult a kormányban egy éles vita, miszerint hogyan jelenhet meg Tündérország, megjelenhet-e egy kupleráj képében? Ez a kérdés azonban már nem a fenntartó hatáskörében van. Az optimális döntés lenne, ha az állam és az önkormányzat esztétikai kérdésekbe nem szólna bele addig, amíg nem alakít ki egy szakértőkből, kritikusokból, művészekből álló bizottságot, akik sokkal árnyaltabban tudnák látni, mi is zajlik ezen a területen. Mindemellett a politika ennyire nem kíváncsi a színházak belső működési rendszerére, a színházak belső

életébe tehát beavatkozni ilyen téren nem lehet és nem is szabad.⁸²

A további támogatások szűkülésével viszont elkerülhetetlenné válik, hogy színházakat zárjanak be, erre már láthatjuk is az első néhány példát, ahogyan a Játékszín, vagy a Kamaraszínház támogatásából a minisztérium teljesen kivonult, mondván hogy ezek a színházak legyenek önfenntartóak. Ugyanakkor ez a fajta kivonulás nehezen kezelhető, és inkább károkat okoz, mintsem azt a célt segítené, amelyet a kormányzat elérni akart, hogy csökkentse kiadásait. S e döntés következtében olyan művészeti gárda került állástalan, kilátástalan helyzetbe, melynek lehetősége sem volt, hogy felkészüljön erre a típusú változásra, melyek szintúgy költségvetési kiadásokat fognak eredményezni az önkormányzat, illetve az állam részéről.

Ugyanakkor nem feltétlen probléma az, ha a politikai éra befolyásolja a színházak működését, a baj inkább az, hogy önkényesen, felülről próbál irányítani, ami viszont soha nem vezetett jóra, még akkor sem, ha egy jó szakember kerül erre a posztra.⁸³

A jelenlegi anyagi helyzet ellenére is vannak színházak, melyek hihetetlenül szépen virágoznak, függetlenül vezetésük bal- vagy jobboldali voltától. Nyilván ezt a fajta recessziót először a kultúra és az oktatás, valamint az egészségügy érzi meg, ami ha nem is helyes, de elkerülhetetlen, hiszen ez az a terület, melyben a politikusok nem látnak elegendő fantáziát. Tény és való, hogy az eddigi központosított rendszer megváltozott, mely pedig nagyjából biztonságot adott. Egyik napról a másikra megváltoztatni, azt hangsúlyozva, hogy próbáljanak meg a színházak önállóan fennmaradni, irreális döntés. Természetesen szóba jöhetnek lehetőségek, miszerint nyugaton is hasonló elven működik ez a rendszer, azonban egyáltalán nem biztos, hogy hazánkban, a jelenlegi gazdasági helyzetben, mikor is gazdaságunk stagnáló pályán áll, át kellene állni egy nyugati rendszerre.

Vannak olyan szituációk, mikor az önkormányzatok próbálják éreztetni a színházigazgatókkal, hogy számukra nem megfelelő mint vezető, ezért nehezebb anyagi helyzetbe sodorják a színházat, majd leváltják az adott igazgatót. Később a helyére kineveznek egy új vezetőt, és láss csodát: hirtelen megemelkedik a támogatás összege. Tudnánk az

82 Szabó Attila – Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet munkatársa.

83 Csató Kata – Független Előadó-művészeti Szövetség elnöke (2012).

imént leírtakra is példát mondani, azonban nem ez a jellemző.

Más szakemberek szerint az igazgatók leváltása kizárólagosan politikai kérdés. Ugyanakkor nincs jobb vagy bal irányba húzó igazgató. Az igazgatók csak színházakat akarnak működtetni, fenntartani, lehetőleg minél hosszabb ideig, ezért megpróbálják kiszolgálni a tulajdonosokat, s addig, amíg egy színházon nem látszik meg, hogy jobb-, avagy baloldalra húz, addig nincs gond. Vegyük például a Békéscsabai Színházat, képtelenség lenne kimutatni műsorpolitikáján, aktuális előadásaiakon, hogy melyik politikai oldalon áll. Nem lehet bennük felfedezni egy irányzatot sem. Jellemzően nincs elkötelezett jobb- vagy baloldali színház, csak jó és rossz színház létezik.

Lengyelországban egy új fejlemény – mely Nyugat-Európában évek óta jelen van –, hogy megpróbálnak beleszólni a varsói színházak vezetőségébe, miszerint menedzser-igazgatókat akarnak kinevezni ez intézmények élére, abban bízva, hogy ezáltal a bevételek talán nőni fognak. Tehát újra felmerül a kérdés: művész vagy menedzser-igazgató kell a színházak élére? A válasz talán az, hogy a kettő együtt lenne jó, mivel az igazgatói szerepkört általában művészek töltik be, akik jellemzően csak művészi szempontból figyelik a történéseket. Ugyanakkor e két „embertípust” (művész és menedzser) nehéz összeilleszteni. Arról ne is beszéljünk, hogy ezek az emberek hiánycikként vannak jelen a társadalomban, ahogyan a művészeti menedzserek intézménye is. Hiányzik az a réteg, amely értene valamennyire a művészeti produktum értelmezéséhez, mindkét „nyelvet” jól beszélné, miként a nyugati társadalmakban, ahol jól beváltak mondható e működési forma, mely létrehozott egy kétpólusú színházi rendszert.

Tudomásul kell vennünk, hogy a színház mindig is politikai kérdés volt és mindig is az lesz, s érdekes is lenne, ha a politikától mentes terület lenne. A színház főbérleti rendszer szintjén működik, tehát amíg a főbérleti rendszer fennáll, a politikához kötődni fog. Sokszor nagyon élesen próbál elhatárolódni a politikától e szféra, próbál belülről elzárkózni. Ugyanakkor ez érthető is, mivel a kommunizmus idején előírt ideológiai elvárás volt, miszerint a színháznak valamilyen ideológiát képviselnie kellett, s a kommunizmust népszerűvé kellett tenni, ezért jellemző talán, hogy a színház manapság elhatárolódni próbál a politikától.

Mindemellett vannak mai napig olyan igazgatók, akiket a jelenlegi politikai szféra nem tudott

kikezdeni. Ezek az igazgatók már több mint tíz vagy húsz éve vezetnek kiválóan színházait, annak ellenére, hogy az igazgatói munkakör rendkívül összetett. Azonban ha egy igazgató nem veszi körül magát gazdasági szakemberekkel, jó szaknácádókkal és kiváló PR-menedzserekkel, akkor nem biztos, hogy elég lesz az ő rendezői és színészi talentuma. A jelenlegi gazdasági helyzetben mérlegelni kell, ki mire költ és pontosan mennyit, hiszen ha nem mérlegel időben az ember, akkor érhetik bizony csúfos meglepetések, például egy színház-igazgató többszáz milliós tartozással hagyja ott az intézményt. Ugyanis létre lehet hozni egy évben három illetve tizenöt bemutatót, ahogyan lehet két millióból is létrehozni egy színdarabot, valamint tíz millióból is. Ami ironikus ebben a kérdésben: valahogy mindig visszatérünk a politikára, a politikai szembenállásra, mely egy tipikus magyar sajátosság.

Színházak belső finanszírozási rendszere

A társulat az előadások létrehozásában közreműködő művészek (és nem művészek) csoportja. A zárt társulatok egy része manapság felbomlott, mely folyamat az ún. szabadúszó színész megjelenésével kezdődött. A társulatok zártságának megszűnéséhez a munkajogi helyzet változása is hozzájárult. A kilencvenes évek közepétől a színházak a művészekkel – kölcsönös előnyök reményében – vállalkozói szerződéseket kötnek.⁸⁴ Mi ennek az oka? Számos előadóművész szerepel évente csupán két-három alkalommal bizonyos színdarabban, miközben az adott színházban, ahol társulati tag, egy másik kollegája, aki szintén társulati tag, havonta tizenkét előadásban szerepel, mégis rendkívül kicsi a differencia a két művész keresete között.⁸⁵

A társulat értelmetlen közösség alkalmazottjából egyre többen lettek/lesznek magánvállalkozók manapság. Mi a teendő akkor, ha nem kíván egyetlen társulatban sem állandóan dolgozni, legfeljebb egy-egy szerepre hajlandó vállalkozni?⁸⁶ A színházak belső finanszírozási rendszerének bemutatása lényeges e dolgozat során. A belső finanszírozási forma két területre különül el, egyik terület a társulati forma, másik vetülete a darabra szerződés.

Két összefüggésben kell ezt vizsgálni: az első aspektus a művészi oldal, a másik aspektus a gaz-

84 Szabó 2005:36-40.

85 Dr. Ráksi Katalin – Színházi Dolgozók Szakszervezetének munkatársa.

86 Szabó 2005:37-40.

dasági vonal. A társulati forma a magyar színház-történet nagy vívmányának tekinthető, mert a társulat az, melyet egy művészi irányítás a maga arculatára formál. Művészeti szinten pozitívum az, hogy biztonságot és tervezhetőséget jelent az egyén számára, módot ad arra, hogy a színész művészeti tevékenységét formálni tudja, sokoldalú tehetségét kibontakoztathatja, szemben a darabra szerződéses formulával. Gazdasági szempontból pozitívum az, hogy nincs megélhetési problémája, hiszen anyagilag biztonságot ad, ha egy gárda tagja, s ez nehezen pótolható előny, kiváltképp, ha a kezdő színészek szemszögéből vizsgáljuk e kérdést. Azonban hátránya is van, mivel e nagy biztonság hátrány is: ha nincs verseny, elkényelmesedhet számára a világ, illetve nincs intézményes mód arra, hogy a minőséget és mennyiséget kellően honorálják.

A szerződéses formának is létezik egy művészi és egy gazdasági vonulata. Művészeti szinten előny az, hogy az igazgató tud választani egy színészt egy nagyobb palettáról, akit jobban megfizet. Hátránya azonban, hogy ideiglenes munkát biztosít, egy adott produkcióra történik a választás, nem jelent védettséget e forma. Gazdasági szinten hátránynak tekinthető, hogy addig marad fenn az adott produkció, ameddig van rá közönség, majd szélnek eresztik a szerződött csapatot.

Európa minden országában (valamilyen módon és arányban) az állam finanszírozza a kultúrát, így a színházi szférát is, akár Németországról, Franciaországról beszélünk, ezek a finanszírozási struktúrák rendkívül sokfélék. Sokszor vetődik fel a kérdés, miért nem úgy csináljuk, mint a belgák, németek, franciák. Erre az optimális válasz az, hogy ez egy olyan struktúra, melynek vannak olyan oldalai, melyeket jó lenne utánozni, ám vannak olyan vetületei is, melyek nálunk nem működnének, s emiatt ez a struktúra felborulna. Franciaországban például nem olyan fontosak a társulatok, nem olyan fontos az ottani művészeknek, hogy minden nap részt vegyenek egy produkció sikerében, mert ha egy színész játszik például 40 előadást egy évben, abban az esetben a megélhetése már biztosítva van, vagyis a művészek nyugaton egzisztenciálisan sokkal szabadabbak, mint hazánkban.

Természetesen a nyugati társadalmakban is vannak társulatok, azonban sokkal kevésbé épül erre a színházi támogatás, mint nálunk. Hollandiában és Belgiumban 3-5 éves opciókat kapnak a színházak, s mikor ez az időintervallum lejárt, akkor megújulnak, és új formációkban újra kezdik.

A fentiek tükrében szükséges a társulati rend-

szert fenntartása, további működtetése, azonban finanszírozása jelen gazdasági körülmények között bonyolultnak bizonyul.

Zárszó

Megállapíthatjuk, hogy a színház az a szféra a kultúrában, mely túlélte a rendszerváltást. Ha összehasonlítjuk a rendszerváltás-kori színházi támogatásokat (mind az államit, mind az önkormányzati) a jelenlegi támogatásokkal, akkor azt a konzekvenciát lehet levonni, hogy a kultúrára még mindig jelentős összegeket költenek. A többi terület közül a színház az a szféra, amely még tartja magát, azonban kevés kell ahhoz, hogy a kulturális intézmények jól megszervezett működése romba dőljön. Ugyanakkor a színházi szféra relatíve jobban áll, mint a könyvtárak vagy a filmipar.

Meg kell tanulniuk a művészeknek is, hogyan kell egyedül talpon maradni, ugyanis nem várhatják el azt, hogy az állam örökké, mindenkit finanszírozzon. A jelenlegi gazdasági helyzet korlátokat állít a kulturális intézmények magasabb összegű támogatási pénzüsszegekhez való hozzáféréseben.

Jelen helyzetben a színházak nehezen tudnak előre tervezni, keservesen tudnak fejlődni tág értelemben véve, s emiatt képtelenek hosszú távú célokat kitűzni maguk elé. Azonban ellehetetlenítésről szó sincs, ugyanakkor tény és való, hogy gyakorta e szféra feje fölött döntenek, s olyan intézkedések, döntések jönnek létre, melyekben a szakmai területet nem kérdezik. Vagyis nincs meg az a fajta együttműködés, melyre szükség lenne, mely hozzájárulna ahhoz, hogy ez a terület is fejlődni tudjon – vagyis a kölcsönös párbeszéd, eszme- és információcsere az, mely a színházak és az állam között nem működik megfelelően.

Azzal is szembe kell nézni, hogy Budapesten kimagaslóan nagyszámú színházi intézmény működik, s az ország láthatóan nem bírja el ez intézmények kimagasló arányát, ugyanakkor ez egy axióma, ami mellett pont annyi érvet lehet felsorolni, mint ellene.

Azonban a kultúra olyan összetett szerves rendszer, melyet nem lehet tetszőleges irányokba mozgatni.⁸⁷ A kultúrát tehát közérdekként kezelve közfinanszírozásban kell részesíteni.⁸⁸ Társadalmi, gazdasági érdek tovább működtetni, fejleszteni a kulturális intézményeket, s e befektetés megtérül a jövőben.

87 Kapitány – Kapitány 2009:19.

88 Jánossy 2010:7.

Dolgozatom lezárásaként úgy vélem: a kultúra szféráján belül a színház olyan intézményesített forma, mely védelmet igényel, rendelkezik létalappal, nézőszám-aránya folyamatos növekvő tendenciát mutat.

Hivatkozások

- Bozóki A. 2012 *Cenzorok helyett fekvőrendőrök. Politikai kultúra és kulturális politika*. LHarmattan, Budapest.
- Daubner K. – Horváth S. – Petró K. 2000 *Kultúra-gazdaságtani tanulmányok*. AULA, Budapest.
- Dybkjaer, L. 2002 In: *Europe in the Making*. EU Parliament.
- Hankiss E. – Füstös L. – Antalóczy T. 2009 *(Vész) jelzések a kultúráról – Jelentés a magyar kultúra állapotáról (I)*. MTA Politikatudományi Intézet, Budapest.
- Jánossy D. 2010 *Közpénz a kultúrára – Elvi alap és a hazai színházi példája*. Állami Számvevőszék Kutató Intézete. Budapest. http://m.cdn.blog.hu/ny/nyergeljfordulj/file/janossyd_kultura_es_szin haz.pdf
- Kapitány Á. – Kapitány G. 2009 A kultúra változásai – változások kultúrája. In Hankiss – Füstös – Antalóczy szerk., 17-84. http://mta.hu/fileadmin/2009/strategia/Magyar_kultura.pdf
- Kuti É. 1996 A nonprofit szervezetek szerepe a kilencvenes évek magyar társadalmában és gazdaságában. *Közgazdasági Szemle*, (XLIII) 10:905-919. <http://epa.oszk.hu/00000/00017/00020/pdf/kutieva.pdf>
- Magyar Értelmező Kéziszótár I. (év n.)* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kuti É. – Marschall M. 1991 *A nonprofit szektor fogalma. Egy definíciós vita és ami mögötte van*. http://www.nonprofitkutatas.hu/letoltendo/non-profit_szektor_fogalma.pdf
- Marschall M. 2003 A kultúrafinanszírozás nemzetközi modelljei és trendjei. In Török József szerk. *A szükséges pénz. V. Közművelődési Nyári Egyetem, Szeged*, 2003. július 7-11. Csongrád Megyei Közművelődési Tanácsadó Központ. On-line: www.shp.hu/hpc/userfiles/knye/2003_marschall.rtf
- Matheika Z. – Sági M. – Wessely A. 2009 *A kultúrafinanszírozás nemzetközi tapasztalatai, kultúrafinanszírozás az Európai Unióban*. <http://www.kopint-tarki.hu/tanulmanyaink/2009/kultura.pdf>
- Pónyi L. 2005 A közigazgatás kulturális szolgáltató tevékenységének társadalmi-történeti alapjai, a szervezeti változások trendjei. *SZÍN*, 6:35-37. http://epa.oszk.hu/01300/01306/00033/ponyi_l_35.htm
- Szabó I. 2005 A színházi struktúra helyzete, a jövőre vonatkozó elképzelések. (Színházi jelenlét – Színházi jövőkép – NKA kutatások 1.). MASZK. www.maszk.hu/documentdownload/46
- Venczel S. 2005 Színház és régiók. (Színházi jelenlét – Színházi jövőkép – NKA kutatások 1.), www.maszk.hu/documentdownload/46.
- Vitányi I. 2006 A kulturális magatartás hét fajtája. (Részletek A magyar kultúra esélyei. Kultúra, életmód, társadalom című könyvből, 104-112). In *Kulturális stratégia – közművelődés tervezés*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest; valamint *SZÍN*, 2-3:115-128. http://epa.oszk.hu/01300/01306/00041/pdf/szin_12_2-3.pdf

Interjúim

- Csató Kata – Független Előadóművészek Szövetségének elnöke
- Novák János – Kolibri Gyermekek- és Ifjúsági Színház Kiemelkedően Közhasznú Nonprofit Kft. igazgatója
- Oros Péter – Budapesti Operettszínház gazdasági igazgatója
- Pánczél Sándor – Kolibri Gyermekek- és Ifjúsági Színház Kiemelkedően Közhasznú Nonprofit Kft. gazdasági igazgatója
- Dr. Ráksi Katalin – Színházi Dolgozók Szakszervezetének főmunkatársa
- Szabó Attila – Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet munkatársa
- Szabó György – Trafó volt ügyvezető igazgatója
- Wettstein Tibor – Madách Színház Nonprofit Kft. gazdasági igazgatója.

